

جنديرس ترحب بكم
CINDERES'E HOŞ GELDİNİZ

GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ

SURİYE
2023

Avrupa
Birliği **sivil
düşün**

Gönüllü Geri Dönüş

-Suriye-

Yazarlar

Bülent Atasever

Diñer Alptekin

Doç. Dr. Levent Ersin Orallı

IVA-HAGED

Web Sitesi: www.haged.org

E-mail: merhaba@haged.org

“Gönüllü Geri Dönüş Suriye” raporundan kaynak göstermek kaydıyla yararlanılabilir. Bu rapor, IVA-HAGED’in izni olmadan, kısmen de olsa, fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

Ankara, 2023

Bu rapor Avrupa Birliği Sivil Düşün Programı kapsamında Avrupa Birliği mali desteğiyle hazırlanmıştır. Bu raporda bulunan içeriklerin sorumluluğu tamamıyla IVA-HAGED’e aittir ve AB’nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

ÖNSÖZ

Geçtiğimiz 20 yılda küresel boyutta gerçekleşen savaşlar, iç çatışmalar, iklim değişiklikleri ve buna bağlı kuraklık ve ekonomik zorluklar ile Arap Baharı gibi politik gelişmeler, yoğun göç hareketlerini tetiklemiştir. Bu göç akınları, coğrafi anlamda bir köprü ve giderek göçün hedefi haline gelmekte olan Türkiye’yi de etkilemektedir. Bununla birlikte, uygulanan politikalar ve siyasi bakış açıları gibi nedenlerle de bu etki ve yoğunluk giderek artmaktadır. Türkiye’de 2023 itibariyle 3.6 milyona yakın Geçici Koruma statüsü altındaki Suriyeli ve 360.000 civarı Uluslararası Koruma rejimi altında diğer uyruklardan sığınmacı bulunmaktadır (UNHCR, 2023; GİB, 2023). Bütün bu gelişmelerle birlikte Türkiye, dünyada en fazla sığınmacı barındıran ülke haline gelmiştir (Euronews, 2023).

Özellikle 2011 yılından itibaren Suriye’den gerçekleşmiş olan yoğun göç akınları sonunda, milyonlarca sığınmacının Türkiye’deki geçici koruma altındaki süreleri 10 yılı aşmış durumdadır. Bu süre zarfında Türkiye, bütün kurumları, Türk halkının ve sivil toplum örgütlerinin desteğiyle sığınmacılara sağlık, eğitim, geçim kaynakları, barınma, güvenlik ve entegrasyon gibi bütün önemli hayati başlıklarda destek olmaya çalışmıştır. Bu durum, göç hareketlerinin yoğunlaştığı 2011 yılından yakın zamana kadar yerel halkta destek yönlü yansımakta iken, son yıllarda ise yerini yabancı karşıtlığına doğru ivme gösteren bir düzleme bırakmaktadır. Politik görüş farklılıkları ile değişik alanlarda bu durumu alevlendirecek söylevlerin/ tartışmaların gerçekleşmesi, var olan gerginliği zaman zaman daha da tetiklemektedir (Özdemir, 2017). Siyasi söylemlerde ise “misafirlik” ve “geri dönüş” vurgularının ön plana çıkmakta olduğu ve bütün siyasi taraf açıklamalarının, Esad rejimiyle anlaşmaktan, Suriyeli sığınmacıların otobüslere doldurulup zorla geri gönderileceklerine değin varan bir skalada olduğu görülmektedir (Turan, 2017; Abatay, 2022). Bu kapsamda tartışmalar, kimi zaman Suriyelilerin Türkiye’ye olan ekonomik maliyeti üzerinden yapılırken, kimi zaman da demografik yapının değişiyor olduğu önermesi üzerinden devam etmektedir (Sözcü, 2022). Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerde 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremde Suriyelileri suçlayıcı yönde sosyal medya platformlarında yapılan paylaşımlar, depremin ilk günlerinde kamuoyunda geniş bir şekilde tartışma alanı bulmuştur. (Anadolu Ajansı, 2023).

Bütün bu gelişme ve tartışmalar Suriyelilerin ve diğer sığınmacıların Türkiye'den geri dönüşü/ geri gönderilmesi üzerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda gerçekleşen farklı siyasi temsilcilerin söylemleri incelendiğinde geri dönüş/ geri göndermeye ilişkin farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Türkiye'deki birçok siyasi parti, başta Suriyeliler olmak üzere ülkedeki sığınmacıların kendi ülkelerine geri gönderilmesi gerektiğine ilişkin politik görüşlerini parti programlarında ifade etmesine karşın bu programların geri dönüşün/ göndermenin Türk hukuku ve uluslararası mevzuat normları çerçevesinde değerlendirilmediği, takvime bağlı somut planlamaların yapılmadığı, ekonomik maliyetine ve sosyal etkilerine ilişkin tespitleri içermedikleri dikkat çekmektedir. Oysaki gönüllü geri dönüş, kısa, orta ve uzun aşamaları olan operasyonel bir çalışmadır. Uluslararası standartlara göre; geri dönüş/ gönderme, birey ve topluluklara yönelik sağlıktan eğitime, güvenlikten barınmaya, insan haklarından yeniden entegrasyona ve bunların takibine kadar kapsamlı dinamikleri içinde barındıran bütüncül bir yaklaşımdır. Geri dönüş programları, ulusal ve uluslararası pek çok kurumun ve ülkenin işbirliği içinde hareket etmesini içerir ve bu programlar her bir vaka üzerinde kendine özgü çalışma yapılması ihtiyacı olan, çok boyutlu, uzun süreli ve kapsamlı planlamalar gerektiren katmanlı bir yapıyı gerektirmektedir.

Bununla birlikte GGD (Gönüllü Geri Dönüş) ve buna bağlı geliştirilen programların etkinliği üzerindeki tartışmalar sadece Türkiye'de yapılmamaktadır. Birçok ülke ve uluslararası kurumda da bu programlar ile ilgili farklı perspektifler geliştirilmeye devam edilmektedir. . Programı uygulayan veya Türkiye gibi halen planlama aşamasında olan ülkelerde uzmanlar, yürütülen programların çıktıları ve BM'in açık verileri üzerinden yaptıkları incelemelerde bu programların planlama, uygulama ve sonuçları ile ilgili çekincelerini belirtmektedir. Zira BMMYK, zorla yerinden edilmiş 70,8 milyon insandan sadece 600.000 kadar sığınmacının kendi ülkelerine geri dönüş yaptığını 2018 yılında açıklamıştır. (UNHCR, 2018).

Gönüllü Geri Dönüş - Suriye çalışması kapsamında yapılan saha araştırmaları sonucunda ulaşılan veriler bilimsel yöntemlerle analiz edilmiştir. Ayrıca gönüllü geri dönüş ve buna bağlı kavramlar irdelenerek, konuyla ilgili aktörlerin görüş ve isteklerine yer verilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde GGD programları hakkında temel bilgiler sunulacaktır. Türkiye'de halen geçici koruma altında bulunan sığınmacılar ile Suriye'ye gönüllü geri dönüş yapmış kişilerin GGD hakkındaki görüş ve düşüncelerinin aktarılması çalışmanın ikinci bölümünü

oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde sığınmacılar ile ilgili çalışmalar yapan kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının gönüllü geri dönüş üzerine görüş ve önerileri paylaşılacaktır. Son bölümde ise Suriye'deki dönüş/ yeniden yerleştirme yapılması planlanan yerlerin sosyo-ekonomik durumu değerlendirilmiştir.

Saha araştırması Türkiye'de Ankara, Mersin, şanlıurfa gibi pilot iller üzerinden ve Suriye'nin kuzey batısında bulunan Cinderes, Sarmada, Afrin, İdlib, Azez ve Tel Abyad bölgelerinde gerçekleştirilmiştir.

Hassas Grupların Entegrasyonu Derneği (IVA HAGED), gönüllü geri dönüş alanındaki çalışmalarına GGD programlarının tasarlanması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik projeleri ile devam edecektir. IVA HAGED, bu alanda çalışan uluslararası kurumlar, karar alıcı mekanizmalar ve hizmet sağlayıcılarla işbirliğini geliştirerek, gönüllü geri dönüşün tüm bileşenleri ile yerinde incelemesi, araştırılması ve hizmetlerin iyileştirilmesi için faaliyetlerini sürdürecektir.

Teşekkür

Bu çalışmanın hazırlanmasına destek olan bütün paydaş ve taraflara teşekkür ederiz. Özellikle Suriye saha araştırmasına birçok kişi ve kurum destek verdi. Katılımcılara ulaşmamızda bize gerek merkezlerini açarak, gerekse yeri geldiğinde tercümanlık desteği sunan, başta GAP BKİ eski başkanı Sadrettin Karahocagil ve GAP Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) Koordinatörü Adalet Budak Akbaş nezdinde, bölgelerinde faydalı çalışmalar gerçekleştiren bütün GAP ÇATOM ve GAP Çocuk Geliştirme Merkezleri (ÇGM) çalışanlarına teşekkür ederiz. Suriye bölgesinde, çalışmamıza destek veren şehir meclisleri üyeleri, bölgede çalışan STK'lar ve hiçbir ayrıntıyı atlamadan bize aktarma inceliğini gösteren kanaat önderlerine teşekkürü bir borç biliriz.

Çalışma süresince destek ve yönlendirmeleri ile yardımcı olan tüm kamu kurum ve kuruluşları ile çalışanlarına minnettarız.

Dr. Zelal Özdemir (Ortadoğu Teknik Üniversitesi) ve Doç.Dr Levent Ersin Orallı'ya (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) bu araştırmaya sunmuş oldukları akademik destek için minnettarız. Çalışmanın planlanması, temel verilerinin toplanıp işlenmesi ve çıktının oluşturulması noktasında arkadaşlarımız Sosyolog Zeynep Hazal Tuzluca, Psikolog Veysel Göregen, Psikolog Berfin Güneş Şahin ve Eyyüp Baytok'a katkıları için çok teşekkür ederiz.

Son olarak araştırmamıza katılım sağlayıp hem Türkiye'de hem de Suriye'de görüşme yapmayı kabul eden isimsiz sığınmacılara teşekkür ederiz. Bu çalışmanın insanların kendi topraklarına, huzur içindeki günlerine, dönmelerine, toplumsal farkındalık yaratmasına ve sunulan hizmetlerin iyileştirilmesine katkı sağlayarak projelerin genişletilmesine yararlı bir kaynak olmasını temenni ederiz.

İçindekiler

ÖNSÖZ.....	1
Teşekkür.....	4
İçindekiler.....	5
Kısaltmalar.....	7
BÖLÜM 1:	
Gönüllü Geri Dönüş Dinamiklerine Genel Bir Bakış.....	8
Gönüllü Geri Dönüş Programının Adımları.....	13
Dönüş Öncesi Hazırlık, Yolculuk ve Varış Süreçlerindeki Destek Aşamaları.....	15
Refakatsiz Çocukların GGD Çerçevesinde Değerlendirilmeleri.....	18
Refakatsiz Çocukların Gönüllü Geri Dönüş Gerçekleştirilmesi Prosedürleri.....	21
Refakatsiz Çocukların Gönüllü Geri Dönüş Prosedürlerinin Aktörleri.....	22
Ev Sahibi Ülkede Bir Çocuğun Yerleştirilmesi ve Bakımı.....	23
Yetişkinlerin Eşlik Ettiği Ayrılmış Çocuk.....	24
Refakatsiz veya Ailesinden Ayrı Düşmüş Bir Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesi.....	24
BÖLÜM 2:	
Suriye’de Gönüllü Geri Dönüş Planlanan Bölgelerin Durumu.....	26
Tel Abyad - Rasulayn Bölgesi.....	28
Azez ve Çevresi.....	34
Cinderes Bölgesi ve Çevresi.....	38
Sarmada Bölgesi ve Çevresi.....	42
Afrin Bölgesi ve Çevresi.....	44
İdlib Bölgesi ve Çevresi.....	46
BÖLÜM 3:	
Gönüllü Geri Dönüş Saha Araştırması.....	53
Türkiye’de Bulunan Suriyeli Sığınmacılar.....	54
Grafik 1 - Cinsiyete Göre Dağılım.....	54
Grafik 2 - Katılımcıların Yaş Aralığı.....	55
Grafik 3 - Katılımcıların meslekleri.....	55
Grafik 4 - Haneye Giren Toplam Gelir.....	56
Grafik 5 - Katılımcıların Eğitim Durumu.....	56
Grafik 6 - Medeni Durumu.....	57
Grafik 7 - Türkiye’ye Geliş Yılı.....	57
Grafik 8 - Ailedeki Kişi Sayısı, Aynı Evde Yaşayan Aile Sayısı.....	58
Grafik 9 - Katılımcıların Çocuk Sayısı, Kız Çocuk Sayısı, Erkek Çocuk Sayısı, Çocukların Okul / Çalışma Durumu.....	59
Grafik 10 - Barınılan Hane Tipi.....	61
Grafik 11 - İlk geliştiren Türk Devletinin Yerleştiği Şehirde İkamet Oranı, Devletin Yönlendirdiği Şehirde İkamet Etmeme Nedenleri, İkamet Edilen	

Şehre Yerleşme Nedenleri.....	62
Grafik 12 - Türk Devletinden Yardım Alma Oranı.....	64
Grafik 13 - Türkiye’de Sağlık İmkanlarından Faydalanma Oranı.....	65
Grafik 14 - Katılımcıların Suriye’de Yaşarken Ekonomik Durumları, Katılımcıların Türkiye’deki Ekonomik Durumu, Göç Etmeden Önceki ve Şimdiki Ekonomik Durumun Karşılaştırılması.....	66
Grafik 15 - Katılımcıların Türkiye’deki Gelecek Düşünceleri.....	68
Grafik 16 - Göç Yolculuğuna Çıkıştaki Düşünceler.....	69
Grafik 17 - Türkiye’de Güvende Hissetme Durumu ve Türk Halkı İle İlişkiler..	70
Grafik 18 - Katılımcıların Geri Dönüş Kararı ve Etkenler.....	71
Grafik 19 - Katılımcıların Göç İdaresi Başkanlığı Tarafından Uygulanan Uyum Eğitimlerine Katılım Oranları.....	73
Grafik 20 - Katılımcıların Hizmetlere Bakışı.....	74
Grafik 21 - Katılımcılar ve Gönüllü Geri Dönüş Programları.....	75
Suriye’ye Dönüş Yapmış Olan Sığınmacılar.....	77
Grafik 22 - Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı, Yaş Aralıkları ve Medeni Durumları.....	77
Grafik 23 - Katılımcıların Eğitim Durumu, Meslekleri ve Gelir Seviyeleri.....	79
Grafik 24 - Katılımcıların Aile Yapıları ve Hane Tipleri.....	81
Birleşmiş Milletler Çalışanları, Suriyeli Kanaat Önderleri ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Gönüllü Geri Dönüş Programlarına Bakışı.....	87
Sonuç.....	95
Kaynakça.....	98

Kısaltmalar

AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AVRR Programı	: Destekli Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon Programı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMMYK / UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ECHO	: Avrupa Birliği Sivil Koruma ve İnsani Yardım Ofisi
ESSN / SUY	: Sosyal Uyum Yardımı
GGD	: Gönüllü Geri Dönüş Programı
GİB	: Göç İdaresi Başkanlığı
HTŞ	: Şam Kurtuluş Heyeti
IFRC	: Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu
IŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
IOM	: Birleşmiş Milletler Göç Örgütü
N-AVRR Desteklenmesi Projesi	: Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Desteklenmesi Projesi
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PTT	: T.C. Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

BÖLÜM 1:

Gönüllü Geri Dönüş Dinamiklerine Genel Bir Bakış

Sığınmacı/mülteci koruma programları, yerinden edilmiş, zulüm veya ölüm tehdidi altında olan insanlara koruma sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Bu programları desteklemek amacıyla ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemeler yapılmış, sözleşmeler imzalanmış ve (BMMYK) Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği gibi uluslararası organlar oluşturulmuştur. Bütün bu çabaların öncelikli amacı, zulüm veya ölüm tehdidi altındaki insanlara acilen koruma sağlayarak, temel insan haklarına erişimlerinin sağlanması ve insanca yaşam şartlarına kavuşmalarının sağlanmasıdır (UNHCR, 2023). Bu bağlamda acil müdahale ve koruma programları önemlidir. Ancak bu ilk müdahalenin ardından sığınmacı ve mültecilere sunulacak olan kalıcı ve sürdürülebilir çözümler, insanların hayatlarına devam edebilmeleri açısından vazgeçilmez bir unsurdur.

Ülkesini terk etmek zorunda kalan insanlar için, menşe ülkeleri ve normal hayatlarına devam edebilecekleri evlerine geri dönebilme imkanına sahip olmak, elbette her zaman arzu edilen kalıcı bir çözüm yoludur. Ülkesindeki şartların iyileşmesi ile gönüllü geri dönüş yolu açılan sığınmacı ve mülteciler için Birleşmiş Milletler, BMMYK Tüzüğü'nü kabul eden 14 Aralık 1950 tarihli Genel Kurul Kararı md. 428-(5)'te, hükümetleri, *"gönüllü olarak ülkesine geri dönüşü teşvik etme çabalarında Yüksek Komisere yardım ederek, görevlerini yerine getirirken onunla işbirliği yapmaya çağırılmaktadır"* şeklinde ifade ettiği ilk gönüllü geri dönüş faaliyetlerini başlatmış ve dönüş prosedürlerini de bazı temel standartlar altında belirlemiştir (UNHCR, 1996). Bu standartlar; fiziki güvenlik, yasal güvenlik, maddi güvenlik ve toplumsal uzlaşıdır. Buna göre; Fiziki Güvenlik, silahlı saldırılara karşı koruma ve mayınsız alanlar, eğer yollarda veya yaşam alanlarında mayın bulunuyor ise hiç olmazsa mayına karşı işaretlenmiş alanlar oluşturulmuş olması, görece güvenliğin sağlanmış olması), Yasal Güvenlik (aflar veya kişisel güvenlik, bütünlük, ayrımcılık yapmama ve geri dönüşte zulüm veya ceza korkusundan kurtulma veya kamu güvenceleri gibi), Maddi Güvenlik, tarla vs gibi çalışma alanlarına veya geçim kaynaklarına erişim) ve son olarak Toplumsal Uzlaşı ise gönüllü geri dönüş yapan kişilerle yerleşik halk arasında eşitliği teşvik etmek vb, güven oluşumu ve birlikte yaşamayı destekleyecek yapı ve mekanizmaların

oluşturulması olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda bu standartlar, kişilerin güvenlik içerisinde geri dönmeleri veya yeniden yerleşmeleri için gerekli olan temel koşulları ifade etmektedir (UNHCR, 1996).

Bu standartlarla birlikte önemli olan bir diğer etmen ise GGD programlarının onurlu bir biçimde gerçekleşmesi gerektiğidir. Gönüllü geri dönüşün kavramsal bağlamdaki öncelikli unsuru olan "onur" kelimesinin sözlük anlamı, "*ciddi, dengeli, onur ve saygıya layık*" koşullarını içermektedir. Geri dönüş/göndermenin sığınmacı ve mültecilere "zor kullanılarak/zorla" dayatılması uluslararası hukuka aykırıdır. Öncelikli olarak sığınmacı ve mültecilerin ülkelerine koşulsuz geri dönebilecekleri, isteyerek dönmeleri halinde ise bunu kendi ayarladıkları sürece şartlarda yapabilecekleri, ülkelerinde haklarının eksiksiz geri verilmesi de dahil olmak üzere, ulusal makamlar tarafından vatandaşlık haklarının tanınması, ayrımcılığa ve kötü muameleye uğramayacaklarının teminatı; yani sığınmacı ve mülteciye kendi ülkesi tarafından "tam kabul" muamele edilmesi gerektiği tartışmasızdır. .

GGD programlarının en önemli aktörlerinden olan Birleşmiş Milletler'in bu programlarda ki görevleri önemlidir. BM' nin bu programdaki görevleri; ülkeye geri dönüşün gönüllü niteliğinin oluşturulması, ülkelere geri dönme isteğini ifade eden mültecilere yardımcı olmak için hükümetlerle işbirliği yapmak, menşe ülke tarafından sağlanacak garantilerin düzenlenmesi, mültecilere bu tür garantiler ve menşe ülkelerinde geçerli olan koşullar hakkında bilgi vermek, geri dönenlerin kendi ülkelerindeki durumlarının izlenmesi ve son olarak geri dönenlerin kendi ülkelerindeki durumlarının izlenmesi olarak belirlenmiştir (UNHCR, 1996).

Gönüllü geri dönüş programlarının kesintisiz yürütülmesi için BMMYK'nın üstlendiği misyonlar iki başlık altında toplanmaktadır. İlk olarak planlanarak gerçekleştirilen organize GGD programlarındaki misyonlar, yani mülteci geri dönüşünün gönüllü niteliğini doğrulamak, güvenli ve onurlu bir şekilde gönüllü geri dönüş için elverişli koşulların yaratılmasını teşvik etmek, koşullar geri dönüş için elverişli olduğunda mültecilerin gönüllü olarak ülkelere geri

gönderilmelerini teşvik etmek, koşullar geri dönüş için elverişli olmasa bile kendiliğinden gerçekleştiğinde mültecilerin gönüllü geri dönüşlerinin kolaylaştırılması, STK'lar ve diğer kuruluşlarla işbirliği içinde, çıkarlarını ve esenliklerini korumak için bu tür düzenlemelerin gerekli olması kaydıyla, geri dönenlerin ulaşımını ve kabulünün organize edilmesi, geri dönenlerin menşe ülkelerindeki durumlarının izlenmesi ve gerekirse onlar adına müdahale edilmesi, devletlerin mülteci hareketlerinin nedenlerini ele almalarına yardımcı olmak için ulusal yasal ve adli kapasite geliştirmeyi destekleyen faaliyetler üstlenmek, ülkeye geri dönüş ve yeniden bütünleşme programlarına aktif destek sağlayarak hükümetlere yardımcı olmak için donör topluluklardan fon toplanması, STK'lar, uzmanlaşmış kalkınma ajansları ve ikili bağışçılar tarafından sağlanan orta ve uzun vadeli rehabilitasyon yardımı için bir katalizör görevi görmek olarak belirlenmiştir (UNHCR, 1996).

İkinci olarak ise mültecinin kendi inisiyatifiyle gelişen spontane geri dönüşlerde BMMYK'nin misyonları; genel olarak menşe ülkedeki ve özel olarak da mültecilerin geri dönecekleri bölgelerdeki koşullara ilişkin eksiksiz ve güvenilir bilgi sağlamak, geri dönenlere maddi yardım sağlamak, BMMYK'nin sağlayabileceği koruma ve yardımın sınırları hakkında geri dönüş yapanları bilgilendirmek (örneğin, BMMYK'nin yeniden yerleştirme bölgelerinde bulunmayacağı v.b), mültecileri dönüşleri veya yeniden yerleşmeleri sırasında karşılaşılabilecekleri engeller hakkında bilgilendirmek, geri dönüş gerçekleştikten sonra BMMYK, af ve garantilerin yanı sıra mültecilerin geri döneceği bölgede kendi varlığına ilişkin anlaşmaları müzakere etmeye çalışmak ve son olarak BMMYK, mültecilerin geri döndüğü bölgede bulunmak için izin almayı başarırorsa, yerel makamlarla anlaşarak izleme sorumluluklarını mümkün olduğunca yerine getirmek” olarak tanımlanmaktadır (MSF, 2023).

Türkiye’de 2009 yılından itibaren bir diğer Birleşmiş Milletler kurumu olan IOM (Birleşmiş Milletler Göç Kuruluşu) tarafından Destekli Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon (AVRR) programı yürütülmektedir. AVRR programı, ev sahibi veya transit ülkelerde kalamayan veya kalmaya istekli olmayan ve gönüllü olarak menşe ülkelerine geri dönmek isteyen göçmenlerin düzenli, insan haklarına ve

onuruna uygun geri dönüşünü ve yeniden entegrasyonunu sağlamak amacını gütmektedir (IOM, 2023). Ancak IOM, AVRRE programını Türkiye’de sürdürmekle beraber, Suriye gibi ülkelere geri dönüşü henüz desteklemediğini dile getirmektedir (Korç, 2022).

Gönüllü Geri Dönüş programlarının Türkiye’deki asli aktörü ise Göç İdaresi Başkanlığı’dır (GİB). Başkanlığa ait web sitesinde programın “düzensiz göçle mücadelede etkinliği artırmak, insan hakları odaklı bir yaklaşım sergileyerek, düzensiz göçmen konumunda bulunan yabancıların menşe ülkelerine geri dönüşleri ve uyumlarının sağlanması amacıyla “Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş” mekanizmasının 18 Haziran 2019 tarihinde gerçekleştirilen “Ortak Niyet Beyanı İmza Töreni” ile tesis edildiği” ifade edilirken; program içeriği olarak “ulusal destekli gönüllü geri dönüş mekanizmasının kurulmasıyla; düzensiz göçmenlerin gönüllülük esas çerçevesinde ülkelere güvenli çıkışları, menşe ülkeye dönüşleri ile birlikte yapılacak ayni ve nakdi yardımlar ile yeniden uyumlarının sağlanmasının amaçlandığı” bilgisi verilmektedir (GİB, 2019).

Bu kapsamda Başkanlık bünyesinde kurulan Yeniden Yerleştirme ve Gönüllü Geri Dönüş Daire Başkanlığı görev tanımını, “yeniden yerleştirmeye ilişkin iş ve işlemleri yürütmek, özel ihtiyaç sahiplerine ilişkin iş ve işlemleri yürütmek, gönüllü geri dönüşe ilişkin iş ve işlemleri yürütmek, üçüncü ülkeye bireysel çıkış işlemlerini yürütmek, görev alanıyla ilgili konularda il müdürlükleri düzeyinde koordinasyonu sağlamak, kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğinde bulunmak ve birlikte çalışmalar yürütmek, görev alanıyla ilgili uluslararası kuruluşlar, üçüncü ülkeler ve kaynak ülkelerle koordinasyonu sağlamak, görev alanıyla ilgili konularda, yabancıların kişisel verilerini uluslararası kuruluşlar, üçüncü ülkeler ve kaynak ülkeler ile paylaşmak, görev ve yetki alanına giren mevzuat ve prosedürlerin belirlenmesine ilişkin olarak yurt içinde ve yurt dışında çalışmalara katılmak, görev alanıyla ilgili belirlenen politika ve stratejilerin uygulanmasına esas olmak üzere; uluslararası gelişmelere ilişkin her tür yayın, araştırma, bilimsel çalışma, rapor, seminer, sempozyum, kurs ve toplantıları izlemek, gerektiğinde bu çalışmalara katılım sağlamak, görev alanına ilişkin olarak personelin yetiştirilmesi, verimliliğin artırılmasına yönelik

düzenli hizmet içi eğitim planlanmasını talep etmek veya gerektiğinde ilgili birimlerle koordineli olarak düzenlemek, görev alanına giren konularda hizmetlerde etkinlik ve verimliliğin arttırılması amacıyla personelin yurt içinde ve yurt dışında görevlendirilmesini, bilgi ve görgülerini arttırabilmesini ve staj ve ihtisas yapabilmesini sağlamak amacıyla ilgili birimlerle koordineli olarak faaliyetler yürütmek” olarak açıklamıştır. (GİB, 2023).

Yine Göç İdaresi Başkanlığı ve uluslararası kurumlar tarafından birlikte yürütülen “Türkiye'nin Geri Dönüş Danışmanlığı Kapasitesinin Geliştirilmesinin Desteklenmesi (ReConnect) Projesi” ve “Türkiye’de Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Desteklenmesi N-AVRR” projeleri kamuoyuna duyurulmuştur. Her iki destekleme projesinin de geniş kapsamlı bir GGD programına hazırlık çalışması olduğu anlaşılmaktadır. .Bu kapsamda GİB tarafından yayınlanan “gonullugeredonus.org.tr” internet sitesi üzerinden sığınmacılar tarafından GGD başvurusu yapılabilmekte olup GGD prosedürleri ile ilgili bilgiler de bu sitede verilmektedir (GİB, 2023).

Suriye’ye yapılan Geri Dönüslere ilişkin kamuoyuna yapılan açıklamalarda ülkesine geri dönen Suriyeli sayısının 526 bin 932 olduğunu duyurulmuştur. Ancak bu açıklamalarda geri dönüşlerin spontane mi yapıldığı veya planlanarak ve organize bir şekilde mi icra edildiğine ilişkin bir bilgiye yer verilmemiştir (Cumhuriyet, 2022).

Bu dinamikler bir araya getirildiğinde, GGD programlarının gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirlik temeli üzerinde durduğu ve programların inşasının bu yönde gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak Suriye bağlamında, özellikle güvenlik kaygısı ve programların sürdürülebilirliğine ilişkin belirsizlikler bulunması nedeniyle; yerel entegrasyon programları ve üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirme seçenekleri Türkiye’de ağırlıklı olarak gündemde ki yerini korumaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde geri dönüş dinamikleri toplanan verilerin analizleri sonucunda diğer yönleri ile yeniden değerlendirilecektir. .

Gönüllü Geri Dönüş Programının Adımları

Gönüllü geri dönüş programları, içeriğinde farklı dinamikler bulunduran çok katmanlı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu programların döngüsü IOM ve UNHCR gibi Birleşmiş Milletlere bağlı uluslararası kurumlar tarafından genel olarak belirlenmiştir. Bu amaçla hazırlanan ve geliştiriler GGD programında ki aşamalar;:

1) Potansiyel Geri Dönüş Yapan/Yapacak Kişilerin Belirlenmesi: Sığınmacı ve mültecilerin ihtiyaçlarına ve hassas gruplarına yanıt verecek uygun bir GGD programı tasarlayıp uygulayabilmek için potansiyel geri dönüş yapacakların profillerini ve sayılarını tam olarak anlamak ve bu çerçevede ev sahibi ülkeler, transit ülkeler ve menşe ülkelerle işbirliği içinde, farklı göçmen türlerini ve onların hassaslıklarını (yaşlı, engelli, refakatsiz çocuk vb.), ihtiyaçlarını ve sosyo-demografik bilgilerini araştıran bir değerlendirme veya çalışma yürütülmesini gerektiren bir süreç gerçekleştirilmesi,

2) Paydaşlardan Oluşan Koordineli Bir Ağ Oluşturulması: GGD sürecinin her iki ucunda da çok paydaşlı bir yaklaşım, kapsamlı GGD yardımı sağlamak için çok önemlidir. Geri dönenlerin tüm ihtiyaçlarının tüm GGD süreci boyunca karşılanmasını sağlamak için ulusal ve yerel yönetimler (ilgili hizmet sağlayan kurumlar), göçmen toplulukları, elçilikler ve konsolosluklar, STK'lar, araştırma kuruluşları ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapılması,

3) Uygulanacak Faaliyetlerin Ve Sağlanacak Hizmetlerin Belirlenmesi: GGD programları kapsamında gerçekleştirilecek faaliyetler, doğru kitleyi hedeflemeli ve doğru türde, miktarda ve sürede hizmet sunmalıdır. Sağlık sorunları olan üçüncü ülke vatandaşları, insan ticareti, şiddet ve travma mağdurları, refakatsiz göçmen çocuklar, yaşlılar, engelliler vb. hassas grupların ihtiyaçları çok farklıdır ve bu nedenle, sosyal yardım faaliyetleri, danışmanlık ve sağlanan geri dönüş katkılarının türü açısından farklı ve onlara göre uyarlanmış bir yaklaşımın sağlanması ve yine bu başlık altında, uygulanacak faaliyetlere karar verirken, GGD programının potansiyel kalkınma etkisini göz önünde bulundurulması, *[GGD faaliyetlerinin menşe ülkedeki mevcut kalkınma için GGD öncesi yetenek geliştirilmesi*

ile ilişkilendirilmesi, geri dönenlerin yeni becerilerle yeniden uyum (re-integration) potansiyelini artırmaya yardımcı olabilir ve düzensiz göçü azaltabilir],

4) Partnerlerin Rol ve Sorumluluklarının Belirlenmesi: Partnerler arasında herhangi bir faaliyeti fiili olarak uygulamadan önce angajman kurallarının belirlenmesi, her bir aktörün rolü, sağlanacak sorumluluklar ve hizmetler, ilgili maliyetler ve finansman düzenlemeleri hakkında fikir birliğine varılması, uygulamayı kolaylaştırmak için, birçok ülkenin deneyimi, rolleri ve stratejileri belirlemek ve işbirliğini güçlendirmek için standart işletim prosedürleri ve/veya mutabakat zaptı oluşturulması,

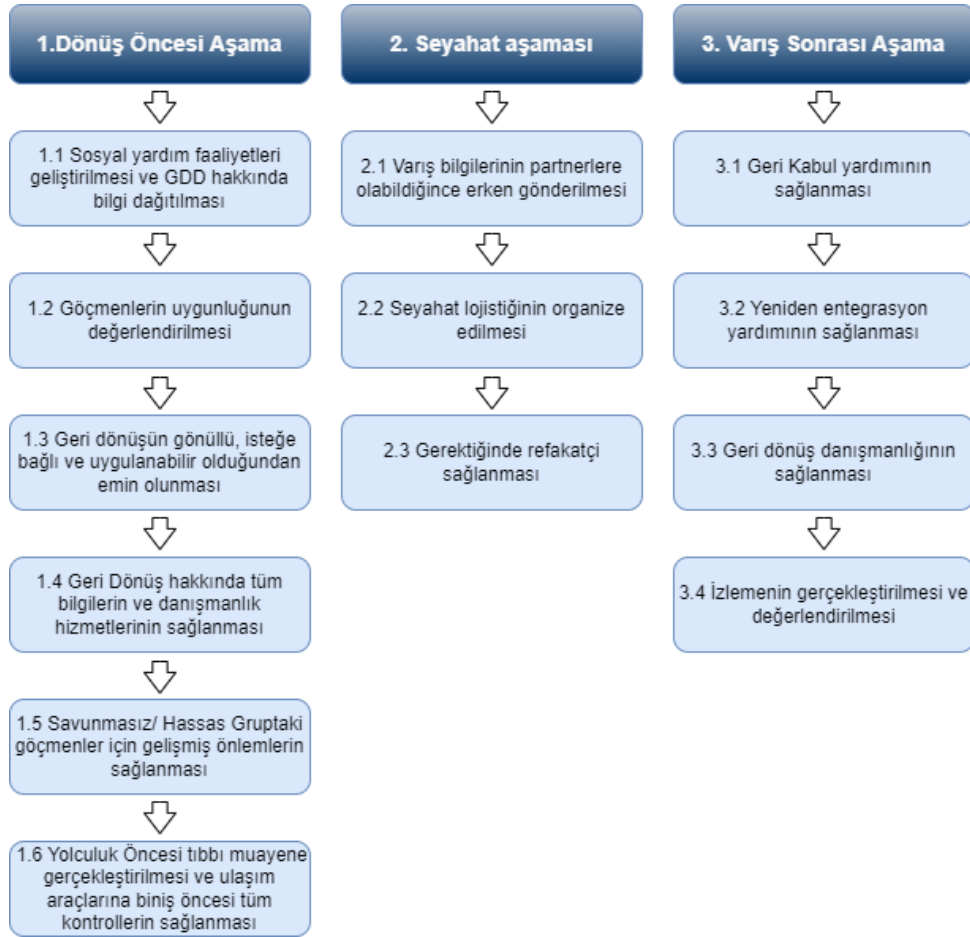
5) Bir İzleme ve Değerlendirme Sisteminin Oluşturulması: İzleme ve değerlendirmenin ilgili herkes için en verimli ve karşılıklı yarar sağlayan şekilde yürütülmesini sağlamak için ev sahibi ülkelerdeki ve menşe ülkelerdeki hükümetlerle ve tüm taraflarla diyalog içinde belirlenmesi, bir sığınmacı/mültecinin geri dönüşten önceki ve sonraki durumunun karşılaştırılması veya geri dönüşün belirli bir topluluk üzerindeki kalkınma etkisinin ortaya konması olarak belirlenmiştir.

Dönüş Öncesi Hazırlık, Yolculuk ve Varış Süreçlerindeki Destek Aşamaları

Birleşmiş Milletlere bağlı kurumlar, aktör devletler uygun gördüğü sürece gönüllü geri dönüş gerçekleştirecek olan kişilerin belirlenmesi, başvuruları süreçleri, menşe ülkeye varışları ve yeniden entegrasyon süreçlerinin takibine kadar kibütün aşamalarda programlara destek sağlamaktadır.

Gönüllü geri dönüş yapan/yapacak kimselere verilecek destek aşamaları, dönüş öncesi, seyahat aşaması ve varış ile varış sonrası destekler olarak sınıflandırılmaktadır (IOM, 2002). Bu destekler sırasıyla:

1) Dönüş Öncesi Aşama:

1.a) GGD programları hakkındaki bilgileri sığınmacılar ve mülteciler arasındaki kuvvetli iletişim kanallarından yararlanarak kendilerine doğrudan ulaştırılması; potansiyel yararlanıcılar tarafından herhangi bir yanlış anlaşılmayı ve yanlış bilgilendirmeyi önlemek için, GGD programlarının içeriğini mümkün olduğunca açık bir şekilde sunarak, broşürler, posterler, web siteleri ve diğer iletişim materyallerinin ilk danışmanlık faaliyetlerinde kullanılmak üzere yararlanıcıların ana dilinde geliştirilmesi; verilecek bilgilerin kültürel açıdan hassas ve uygun olmasını sağlamak ve bilgilerin doğru anlaşılması için, sığınmacı/mülteci topluluklarının ve menşe ülke elçiliklerinin bilgi materyallerinin oluşturulmasına dahil edilmesi,

1.b) Gönüllü Geri Dönüş programı için başvuran bir yararlanıcının uygunluğunun denetlenmesi, yararlanıcının özelliklerine ve spesifik ihtiyaçlarına göre herhangi bir yanlış anlaşılmayı, hayal kırıklığını ve olumsuz sonucu önlemek için programın tutarlı uygunluk kriterleri içinde ve insan/ mülteci haklarının tüm taraflarca gözetilerek planlanması, başvuru merkezlerinde hukukçu ve psikolog bulundurulması,

1.c) Gönüllü Geri Dönüşün onurlu, uygun ve gerçekten gönüllü yapıldığına emin olmak, uygunluğun tespitinden sonra kendisine mümkün olduğu kadar çok bilgi verilmeli ve danışmanlığın, sığınmacının görüşlerini özgürce ifade edebileceği, kısıtlayıcı olmayan ulusal veya yerel makamlardan bağımsız olan bir ortamda yürütülmesi, yararlanıcının tüm danışmanlığı aldıktan sonra açıkça anladığı bir dilde hazırlanmış bir form ile kendi iradesi ile dönüş yaptığının beyanının sağlanması, ayrıca haklar çerçevesinde bu formun, yararlanıcının menşe ülkesinde kalmasını taahhüt eden bir beyan içermemesi,

1.d) Sığınmacıya geri dönüşe ilişkin bilgileri ve danışmanlık hizmetlerini eksiksiz sağlamak, yararlanıcıların geri dönmeye karar vermeden önce menşe ülkelerindeki sosyo-ekonomik ve politik durumu tam olarak anlamalarını temin etmek, uygulanacak aşamaların ileri görülen süreleri hakkında yararlanıcıların kendi içlerinde oluşabilecek eleştirileri engellemek amaçlı doğru bilgilendirme yapmak,

1.e) Hassas gruplar (ebeveynsiz çocuk, yaşlılar vb.) ve savunmasız yararlanıcılar için özelleştirilmiş programlar geliştirmek, risk değerlendirmesi, barınak, tıbbi yardım, temel ve özel ihtiyaçlar için mali yardım, travmadan muzdarip göçmenler

için psikososyal müdahale ve kişinin onuru ile temel insan haklarının korunmasını sağlayan diğer tüm hizmetlerin programlara dahil edilmesi,

1.f) GGD yararlanıcıları için dönüş öncesi durum ve seyahate uygunluğun sağlık açısından kontrol edilmesi; geri dönen tüm kişiler, seyahate uygunluğun yanı sıra dönüş yapacakları ulaşım aracına biniş öncesi sağlık kontrolleri yapılarak kontrol edilmeleri, eğer devam eden/ kontrolde olması gereken bir sağlık durumu var ise dönüş yapılacak menşe ülkede bu ihtiyaçların giderilebilmesine yönelik gerekli imkan ve şartların önceden hazırlanması, dönüş öncesi aşamanın adımlarını oluşturmaktadır (HandbookGermany, 2023; ECA, 2019).

2) Seyahat Aşaması:

2.a) Yararlanıcının dosyası ve varış bilgilerinin, yararlanıcıyı karşılayacak olan partnerlere gerekli hazırlıkları tamamlamaları amacı ile önceden gönderilmesi,

2.b) Seyahat lojistiğinin düzenlenmesi, bu anlamda seyahat ve geçiş düzenlemeleri, refakatçiler, yeniden entegrasyon ödeneğinin verilmesi, seyahat sağlık sigortası ve bilinen sağlık sorunları olan göçmenler için planlamanın tavsiye ve bakım konularında yardım içermesi, gerektiğinde doktor, hemşire, güvenlik görevlisi vb seyahate dahil edilmesi,

2.c) Yararlanıcıya, ihtiyaç duyulması halinde, yol boyu refakatçi sağlanması; bir yararlanıcı özellikle hassas grupta/ savunmasız olduğunda ve seyahat sırasında refakatçiye ihtiyaç duyduğunda, örneğin reşit olmayan veya yaşlı olduğunda, bir refakatçi sağlanması, hassas gruplarda bulunan yararlanıcıların kolaylıkla dili, kültürü ve işleyişi bilen refakatçi bulamaması nedeniyle menşe ülkede ihtiyaç halinde ulaşılabilecek refakatçiler için listeler veya veri tabanları hazırlanması, seyahat aşamasının adımlarını oluşturmaktadır (ZIRF, 2023).

3) Varış ve Sonrası Aşama:

3.a) Yararlanıcıya menşe ülkesine dönüşünün hemen ardından gerekli aynı/ maddi destek ve danışmanlığın sağlanması, hassas ve savunmasız gruplarda bulunan yararlanıcıların travmatik deneyimlerden geçtikleri göz önünde bulundurularak diğerlerinden daha fazla ihtiyaç duyabilecekleri psiko-sosyal destek ve özel ihtiyaçlarının sağlanması/ takip edilmesi,

3.b) Yeniden entegrasyonun kolaylaştırılması için yararlanıcı kendi toplumunun içine yerleştirildikten sonra menşe ülkedeki partnerlerle bağlantıya geçmesinin sağlanması,

3.c) GGD programının bütün aktörlerini içerecek şekilde bir izleme ve değerlendirme mekanizmasının derinlemesine oluşturularak sağlıklı bir biçimde hayata geçirilmesi ise varış ve sonrası aşamanın adımlarını oluşturmaktadır (IOM,2019).

Refakatsiz Çocukların GGD Çerçevesinde Değerlendirilmeleri

Gönüllü geri dönüş programlarında refakatsiz çocuklara farklı bir süreç mekanizması işletilmelidir. Türkiye'ye giriş yapan Afgan düzensiz göçmenlerin büyük bir bölümünün 18 yaşın altında ve refakatsiz oldukları görülmektedir. Bununla birlikte diğer sığınmacı/ mülteci grupların içinde de refakatsiz çocuklar bulunmaktadır. Gönüllü geri dönüş, ebeveynsiz çocuklara destek olan bir süreçtir. Gönüllü geri dönüş programlarına uygulanacak ilkeler, çocukların fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra, onlara eğitim, sağlık, sosyal beceriler ve kültürel deneyimler gibi önemli konularda da yardımcı olur (Unicef, 2017). Genel olarak bu ilkeler gözden geçirildiğinde ise:

1. Göçmen Çocukların Özgürlükten Mahrum Bırakılmaması İlkesi

Bir çocuğun özgürlüğünden yalnızca kendi veya ebeveynlerinin göç durumu nedeniyle mahrum bırakılması, çocuğun yüksek menfaatlerine aykırı olduğu ve çocuğun fiziksel ve duygusal sağlığı ve gelişimi için uzun vadeli ve travmatik sonuçlara yol açtığı için çocuğun haklarını ihlal eder. Ayrıca, gözaltında tutulan çocuklar kötü koşullara ve şiddete katlanmak zorundadır. Uluslararası örgütler, çocukların özel savunmasızlıkları göz önüne alındığında, onları göçmenlerle gözaltında tutmanın işkenceyle eşdeğer olduğunu defalarca dile getirdiler. Bir çocuğun veya ailesinin gözetim altında tutulması gerekiyorsa, bu kuruluşlar kolluk kuvvetleriyle düzenli check-in, kimlik belgelerinin polise teslim edilmesi, belirli bir adreste ikamet veya bireysel takip gibi özgürlükten yoksun bırakma alternatiflerinin kullanılmasını önermektedir (IOM, 2013).

2. Refakatsiz Çocuklar İçin Hukuki Temsilciler Atanması İlkesi

Refakatsiz bir çocuğun veya yasal temsilcisi olmayan kişilerle birlikte seyahat eden bir çocuğun ikamet ettiği bir ülkenin yetkilileri, çocuğun bulunmasından sonra mümkün olan en kısa sürede çocuk için yasal bir temsilci atmalıdır. Bu temsilci,

devlet kurumlarıyla herhangi bir temas sırasında çocuğun çıkarlarını bağımsız ve tarafsız bir şekilde temsil etme yetkisine sahip olmalıdır. Devlet kurumları, yasal temsilci atanana kadar çocuk hakkında herhangi bir işlem yapma veya karar verme hakkına sahip değildir (IPPR, 2013).

3. Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesi İçin Prosedürler Üretilmesi

Bir çocukla ilgili herhangi bir karar, çocuğun yüksek yararı gözetilerek verilmelidir. Buna geri dönüş kararı da dahildir. Çocuğun yüksek yararı, bağımsız bir organ tarafından ve çocuklarla veya çocuk hakları alanında çalışan uzmanların katılımıyla yürütülen özel bir prosedür çerçevesinde belirlenmelidir. Bu prosedür, bireysel olarak çocuğun durumunun ve risklerinin değerlendirilmesini, akrabaların ülkede veya menşe ve ikamet ettiği ülkede mevcudiyeti ve durumu hakkında bir aile araştırması, güvenlik ve mevcut risklerin değerlendirilmesi, çocuğun bulunduğu ülkedeki entegrasyon düzeyini içerir. Menşe ülkelerinde ikamet ve devamsızlık süreleri ve çocuğun etnik, dini, kültürel ve dilsel özellikleri, çocuğun yüksek yararının belirlenmesi, çocuk hakkında gelecekte verilecek herhangi bir karar için temel teşkil etmelidir. Üç sonuç mümkündür: Geri dönüş, ikamet edilen ülkeye entegrasyon veya üçüncü bir ülkeye transfer. Çocuğun görüşü dikkate alınmalıdır. Ayrıca, ülkesine geri gönderilme çocuğun yüksek yararına değilse, çocuğa statüsünü yasallaştırma ve başka bir ülkede kalma veya başka bir ülkeye gitme fırsatı verilmelidir (IOM, 2015).

4. Hukuk Yardımına Erişim Ve Temyiz İmkani İlkesi

Bir çocuğun ülkesine geri gönderilme kararına itiraz etme hakkı olmalı ve ayrıca yasal yardıma erişebilmelidir. Hukuki yardım, çocuğun anlayabileceği bir dilde ve şekilde sağlanmalı, erişilebilir ve ücretsiz olmalıdır. Mümkünse, çocuğun yüksek yararını belirleme prosedürünü yürüten kurumlar, herhangi bir temyiz incelemesine katılmalıdır (RAUN, 2015).

5. Geri Dönüşlerin Sadece Gönüllü İzinle Yapılması İlkesi

Geri dönüş gönüllü olmalıdır ve ancak çocuğun veya yasal temsilcilerinin rızası ile gerçekleşebilir. Çocuğa, ailesine veya beraberindeki kişilere karşı hiçbir şekilde zorlama kullanılamaz. Aileye ve çocuğa dönüşlerinde mümkün olduğu kadar

yardım edilmelidir. Ayrıca, çocuğun menşe ülkesi ve menşe ülkesindeki ailesi, çocuğun geri dönüşü için gönüllü rıza vermeli ve çocuğu almaya hazır olduklarını teyit etmelidir. Çocuğun geri gönderilmesine ilişkin bir kararın alınmasından sonra ve çocuğun nakledilmesinden çok önce yetkililer, çocuğun görüşünü dikkate alarak menşe ülkedeki çocuk için bir yeniden entegrasyon planı geliştirmelidir. Çocuğa, başına gelecekler hakkında, onların anlayabileceği bir dil ve üslupla gerektiği gibi bilgi verilmelidir. Geri dönüş zamanı, çocuk için ek stres ve zorluklar yaratmamak için çocuğun yüksek yararı göz önünde bulundurularak seçilmelidir. Örneğin, çocuğun okul yılını/dönemini bitirmesine ve mümkün olduğu kadar çabuk menşe ülkelerine transfer edilmemesine karar verilebilir. Geri dönüş, zaman ve hazırlık gerektirir (belgelerin toplanması, yeniden entegrasyon planının oluşturulması). Geri dönüş için son teslim tarihlerinin sebepsiz gecikmesi kabul edilemez (Refugee Studies Centre, 2013).

6. Her Çocuğun Eğitim ve Tıbbi Bakım Hakkının Saklı Olması

Bir çocuk ikamet ettiği ülkede yalnızca, vatandaş olan çocuklarla aynı düzeyde sosyal refah sistemine yerleştirilmelidir. Göç durumu ve ikamet süresi ne olursa olsun her göçmen çocuğa eğitime erişim hakkı verilmelidir. Her çocuğa, bulunduğu ülkenin yasalarının vatandaşlar için zorunlu eğitim gerektirdiği yaştan ve vatandaşlar için zorunlu temel eğitim düzeyi olan seviyeye kadar anlayabilecekleri bir dilde, seviyelerine uygun bir eğitim sağlanmalıdır. Her göçmen çocuğa sağlık sistemine erişim hakkı verilmelidir. Çocuğun ikamet ettiği ülkede hem eğitim hem de sağlık hizmetleri ücretsiz sağlanmalıdır (IOM, 2008).

7. Ayrılık Durumunun Yalnızca Çocuk Tehlike Altında Olursa Gerçekleşmesi

Göçmen veya sığınmacı çocuklar, aile üyeleri veya onlara eşlik eden diğer kişilerle birlikte olmanın çocuğun hayatını veya sağlığını riske attığı durumlar dışında, ebeveynlerinden, diğer aile üyelerinden veya onlara eşlik eden kişilerden ayrılmamalıdır. Ebeveynler üzerinde ek denetim yapılması gerekiyorsa, özgürlükten yoksun bırakılmamalıdır. Bunun yerine, çocuğun yararına ailenin bütünlüğünü korumak için alternatif önlemler uygulanmalıdır (Unicef, 2004).

Bütün bu ilkeler doğrultusunda devletlerin çocukların gönüllü geri dönüş anlamında ve uluslararası hukuk çerçevesinde atacağı adımlar ve prosedürler şu şekilde belirlenmektedir:

Refakatsiz Çocukların Gönüllü Geri Dönüş Gerçekleştirilmesi Prosedürleri

1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni takiben bu prosedürler, 2018 tarihli Güvenli, Düzenli ve Düzenli Göç için Küresel İlkeler Sözleşmesi'ni, 6 No'lu Genel Yorumu (2006) BM Haklar Komitesi'nin menşe ülkeleri dışında refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklara yönelik muameleyi hatırlatarak Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına Dair Komite'nin 3 (2017) sayılı Ortak Genel Yorumu ve Çocuk Hakları Komitesi'nin 22 (2017) sayılı Genel Yorumu Uluslararası göç bağlamında Çocukların İnsan Haklarına İlişkin İlkeler ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına Dair Komite'nin 4 (2017) ve 23 (2017) sayılı Ortak Genel Yorumu ile Çocuk Hakları Komitesi, menşe, transit, varış ve dönüş ülkelerindeki uluslararası göç bağlamında Çocukların İnsan Haklarına İlişkin Devlet Yükümlülüklerine ve Alternatif Bakım Rehberi 64/142 sayılı BM Genel Kurulu Kararı ile çocuklar (2010); ayrımcılık yapmama ve çocuğun yüksek yararı ilkelerinin yanı sıra, çocuğun yaşama, hayatta kalma ve gelişme haklarına, çocuğu etkileyen tüm konularda görüşlerini ifade etme ve sesini duyurma ilkelerine bağlı kalarak özellikle;

- Göçmenlik durumları nedeniyle çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakılmasının kabul edilemez olduğunu kabul ederek,
- İki veya daha çok ülke arasında komşuluk ortaklığı ilişkileri geliştirme ve göç dahil çeşitli alanlarda işbirliğini güçlendirme arzusunun rehberliğinde,

Gerçekleşen anlaşmalar ve bu anlaşmanın taraflarından birinin topraklarında tespit edilen ve diğer tarafın vatandaşı olan refakatsiz veya ayrılmış bir çocuğun geri dönüş prosedürü düzenlenmektedir. Bu ikili anlaşmaların temel ilkeleri, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, ayrımcılık yapılmaması, çocuğun dinlenilme hakkı ve çocuğun yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkıdır. Bir çocuğun menşe ülkesine geri dönmesinin temel amaçları, çocuğun yüksek

menfaatlerinin gözetilmesi, aile birleşimi ve güvenli ve özgür gelişimi için koşulların yaratılmasıdır. Bu anlaşmanın diğer tarafının ev sahibi ülkede belirlenen refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocukları, ev sahibi ülkenin çocuk vatandaşları ile aynı haklardan, korumadan ve bakımdan yararlanmaları gözetilmektedir.

Refakatsiz Çocukların Gönüllü Geri Dönüş Prosedürlerinin Aktörleri

Refakatsiz çocukların gönüllü geri dönüş gerçekleştirilmesi prosedürlerinin aktörleri olarak tüm bu anlaşmalardaki aktörler:

Taraf Devlet – bu anlaşmaya taraf olan bir devlet; Ev sahibi ülke – iade prosedürü sırasında çocuğun tespit edildiği ve/veya bulunduğu ülke; Menşe ülke – çocuğun vatandaşı olduğu devlet veya vatansız çocuklar için daimi ikamet ülkesi; Çocuk – çocuğa uygulanabilen kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşından küçük bir insan; Refakatsiz çocuk – hem ebeveynlerinden hem de diğer akrabalarından ayrılmış ve yasa veya geleneklere göre bundan sorumlu bir yetişkin tarafından bakılmayan çocuk; Ayrılmış çocuk – her iki ebeveyninden veya önceki yasal veya geleneksel birincil bakıcısından ayrılmış, ancak diğer akrabalarından olması gerekmeyen bir çocuk; bu, diğer yetişkin aile üyelerinin eşlik ettiği çocukları içerebilir; Belgesiz çocuk – tespit edildiği anda hiçbir belgesi olmayan çocuk; Çocuğun yüksek yararının belirlenmesi - ev sahibi ülke ve menşe ülkedeki yetkili devlet organları tarafından benimsenen ve çocuğun yüksek yararını her olay bazında aşağıdakilerin yorumlanması ve uygulanması yoluyla belirleyen bir önlem ve prosedürler sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sözleşmenin diğer hükümleriyle birlikte Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 3. Maddesinin 1. Paragrafında ise “Çocuğun yüksek yararı ilkesi, çocuğu veya çocukları ilgilendiren tüm konularda uygulanacak ve Sözleşme’de veya diğer insan hakları sözleşmelerinde veya ulusal yasalarda güvence altına alınan haklar arasındaki olası çatışmaları çözmek için dikkate alınacaktır; Bir çocuk için alternatif bakım - geçici veya kalıcı olarak aile ortamından yoksun bırakılan veya yüksek menfaatleri onun bu ortamda kalmasına izin vermeyen bir çocuğun bakımı.” olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 1995).

Refakatsiz çocukların geri dönüş prosedürleri ise aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır:

1. Ev sahibi ülkede çocuk için yasal bir temsilcinin atanması;
2. Ev sahibi ülkede çocuğun yerleştirilmesi ve bakımı;
3. Çocuğun yüksek yararının belirlenmesi;
4. Bir çocuğun iade edilmesi durumunda menşe ülkenin bildirilmesi;
5. Menşe ülkede sosyal değerlendirme;
6. Çocuğun taraf devletler tarafından müştereken iade edilmesi kararının alınması;
7. Menşe ülke tarafından bir yeniden entegrasyon planının geliştirilmesi ve kabul edilmesi;
8. Çocuğun geri dönüşü ve menşe ülkeye nakli için çocuğun hazırlanması;
9. Yeniden entegrasyon, rehabilitasyon ve izleme (MPI, 2019).

Bir çocuğun menşe ülkesine dönüş prosedürü, tarafların çocuk haklarına ilişkin devlet politikasından sorumlu merkezi yürütme devlet organları tarafından koordine edilecektir. Çocuğun herhangi bir eyleme ilişkin görüşü, bu sürecin her aşamasında dikkate alınmalıdır.

Çocuğun kimliğinin belirlenmesi ve refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş bir çocuk için yasal temsilci atanması, ev sahibi ülkede refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş bir çocuğun bulunmasından sonraki yirmi dört saat içinde, ulusal mevzuata uygun olarak onun için bir yasal temsilci atanır.

Ev Sahibi Ülkede Bir Çocuğun Yerleştirilmesi ve Bakımı

Refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklar, ev sahibi devletin ulusal mevzuatına göre en azından benzer durumda olan vatandaş çocuklar için olanlara eşit olan alternatif bakım koşullarına yerleştirilecektir. Taraf devletler, bu anlaşmadan yararlanan her çocuğa ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetlerine ve ücretsiz yasal ve psikolojik yardıma erişim sağlayacak ve taraf devletin ulusal mevzuatında çocuk vatandaşlara sağlanan diğer hakları aynı ölçüde sağlayacaktır. İade prosedürünün uzunluğuna veya kalış süresine bakılmaksızın, çocuğa, ulusal mevzuatta vatandaşlar için zorunlu kılınan yaştan ve temel seviyenin bulunduğu

yaşa kadar anladığı bir dilde uygun düzeyde eğitim verilir. Eğitim, ev sahibi ülkenin vatandaşları için zorunludur. Ev sahibi ülke, psikolojik veya kronik hastalıklar için tıbbi bakım da dahil olmak üzere tüm tıbbi endikasyonlar için tam ve eksiksiz ücretsiz tıbbi bakım sağlayacaktır. Ev sahibi ülkede yerleştirme, alternatif bakım ve diğer hizmetlere erişim ile ilgili masraflar ev sahibi ülke tarafından karşılanacaktır.

Yetişkinlerin Eşlik Ettiği Ayrılmış Çocuk

Ailesinden ayrı düşmüş bir çocuğa birlikte ikamet ettiği veya kendisine eşlik eden yetişkinler eşlik ediyorsa, çocuğun yüksek yararının sağlanması için gerekli olmadıkça, çocuk onlardan ayrılmayacaktır. Bu gereklilik, ev sahibi ülkenin yetkili devlet organları tarafından çocuk vatandaşlar için yapılan işlemlerde belirlenir. Çocuğa refakat eden yetişkinlerin özgürlükleri, çocuğun yüksek yararını sağlamak için iade prosedürü çerçevesinde yalnızca göç durumlarına göre kısıtlanamaz.

Refakatsiz veya Ailesinden Ayrı Düşmüş Bir Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesi

Bir taraf devletin topraklarında bir çocuk tespit edildikten sonra, yetkili çocuk koruma devlet organları, çocuğun yüksek yararını belirleme prosedürünü mümkün olan en kısa sürede, ancak en geç bir aylık bir süre içinde yürütür. Bu prosedür, çocuğun kimlik tespitini, menşe ülkede ve ev sahibi ülkede aile değerlendirmesini, çocuğun güvenliğinin ve mevcut risklerin değerlendirilmesini ve çocuğun ev sahibi ülkeye entegrasyon düzeyini ve çocuğun devamsızlık süresini içerir. Menşe ülkesinden ve ayrıca çocuğun etnik kökeninden, dininden, kültürel ve dilsel özelliklerinden hangi önlemlerin çocuğun yüksek yararını karşıladığı özellikle, çocuğun menşe ülkeye iadesi, ev sahibi ülkeye entegrasyon, ev sahibi ülkede uluslararası koruma başvurusu veya üçüncü bir ülkeye geri dönüş konusunda, çocuğun görüşü, çocukla ilgili herhangi bir kararın alınmasının her aşamasında dikkate alınır. Çocuk, kendisiyle ilgili olarak alınan karar hakkında, anladığı bir dil ve biçimde bilgilendirilmelidir. Menşe ülkeye iade, çocuğun yüksek menfaatlerini karşılıyorsa, menşe ülke, çocuğun menşe ülkesine durumu tespitini takip eden beş iş günü içinde bilgilendirilir. Bir ay içinde, menşe ülkenin yetkili organları, çocuğun ailesini veya diğer yasal temsilcilerini belirleyip onlarla temasa geçer, yaşam koşullarını değerlendirir ve çocuğun ailesine geri dönme isteğini ve ailenin

çocuğun rızasını kabul ettiğini belirler. Çocuğun menşe ülkesi, çocuğun yüksek yararına ilişkin bu bilgileri ve tavsiyeleri ikinci tarafa iletacaktır.

Görüldüğü üzere gönüllü geri dönüş programlarında, ulusal ve uluslararası boyutta hukuk, insan ve mülteci hakları, hassas grupların korunması, doğru planlama, uygulama ve destek, uluslararası işbirliği ve gözlem ile değerlendirme gibi pek çok önemli başlığın olduğu görülmektedir. Bu bileşenlerden hiçbirini gözden kaçırmadan uygulanacak bir gönüllü geri dönüş programı sağlıklı sonuçlar verecek ve hem devletler, hem de sığınmacılar ve mülteciler anlamında oluşabilecek pek çok problemden kaçınılması sağlanarak düzensiz göç ve insani trajedilerin önüne geçilebilecektir.

GGD programlarının önemli bir ayağını da dönüş yapılacak ülke veya bölgelerin durumu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın evreninin çoğunun Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyeliler olması nedeniyle, planlanacak GGD programlarının en büyük hedefini oluşturan Suriye'deki bazı bölgelerin güncel durumunu gözden geçirmek gerekir.

BÖLÜM 2:

Suriye’de Gönüllü Geri Dönüş Planlanan Bölgelerin Durumu

2010 yılında Tunus’ta başlayan ve Arap Baharı olarak isimlendirilen olayların etkisiyle Suriye’de ilk olarak 15 Mart 2011 tarihinde iç kargaşa yaşanmaya başlamıştır. Kargaşa Nisan 2011’de tüm ülkeye yayılmıştır. Çatışmalar sonucunda, 6.6 milyon Suriyeli ülkelerini terk etmek zorunda kalmış, 6.5 milyon Suriyeli ise ülke içinde yerlerinden edilmişlerdir (TRT, 2023).

Kaotik durum sebebiyle Suriye hükümetinin ülke genelinde otoritesinin azalması, otoritesiz alanları ortaya çıkarmış ve bunun sonucu olarak IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) ve PKK/YPG gibi terör örgütleri bu alanlar üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmışlardır. Bu konjonktürden faydalanan terör örgütleri PKK/PYD Haseke, Ayn’el-Arap ve Afrin’i, IŞİD ise Rakka ağırlıkta olmak üzere pek çok bölgeyi ele geçirmiştir. Bu durum Suriye ile 911 km sınır hattı bulunan Türkiye’yi etkilemiş ve Türkiye, Suriye’den gelen göç akınları başta olmak üzere, pek çok silahlı saldırı, terör eylemi, sınır ihlali ve sızma girişimi ile karşı karşıya kalmıştır. IŞİD ve PKK/YPG tarafından gerçekleştirilen saldırılar ise Reyhanlı saldırısı, Suruç saldırısı, Ankara Tren Garı saldırısı, Sultanahmet saldırısı, Merasim Sokak saldırısı, Ankara Güvenpark saldırısı, Taksim saldırısı, Vezneciler saldırısı, Midyat saldırısı, Atatürk Havalimanı saldırısı, Bursa ve Gaziantep’te gerçekleşen eylemleri olarak sıralanabilir.

Bütün bu gelişmelere karşılık Türkiye, Ağustos 2016 tarihinde, Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 51. maddesi kapsamında meşru müdafaa hakkını kullanacağını ilan ederek ilk olarak Fırat Kalkanı harekâtını başlatmıştır. Cerablus, Azez ve Çobanbey ekseninde ilerleyen harekât belirli bir güvenlik alanı sağlamıştır. Ancak harekât sonrası diğer bölgelerden de Türkiye’ye karşı sınır boyunca Afrin bölgesi ağırlıklı olmak üzere havan topu atışları, roketli saldırılar veya taciz ateşi gerçekleşmeye devam etmiştir. Bunun sonucunda özellikle Hatay ve Kilis illerinde pek çok sivil ve asker hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır.

Kilis şehir merkezinde roket saldırısına maruz kalan işyeri

Türkiye' nin uluslararası girişimlerinin sonuçsuz kalması sonucunda Türkiye sınırlarını korumak amacıyla Suriye topraklarında ikinciharekâtı başlatmıştır. 20 Ocak 2018'de başlayan Zeytinalı Harekâtı ile Afrin ve çevresi PKK/YPG terörist unsurlarından temizlenmiştir. (Küçük, 2020).

9 Ekim 2019 tarihinde PKK/YPG'nin Şanlıurfa, Akçakale ve Ceylanpınar üzerinde yoğunlaşması ve bir terör koridoru oluşturulmasının engellemesi amacıyla Türkiye, Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) unsurlarına destek vererek üçüncü harekâtı başlatmış ve bu hareketle birlikte Tel-Abyad ve Resulayn bölgeleri terör unsurlarından temizlenmiştir. Barış Pınarı Harekatı ismiyle gerçekleştirilen

operasyon sonucu terör unsurları sınırdan daha ileriye itilerek tampon bölge oluşturulmuştur.

Türkiye- Suriye sınırından bir kesit

Türkiye, bu operasyonlar sonrasında , bu bölgelerde güvenli alanlar oluşturmuş ve eğitim,altyapı iyileştirmesi,sağlık,ve belediye hizmetleri sunmaya başlamıştır. Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen saha ziyaretlerinde, güvenli bölgeler veya hareket bölgeleri olarak adlandırılan bu alanlardaki güncel durum aktarılmıştır.

Tel Abyad - Rasulayn Bölgesi

Suriye’de yaşanan kargaşa sırasında pek çok kez el değiştiren bu bölgelerde, 2012 yılında Özgür Suriye Ordusu, 2013 yılında önce El Nusra Cephesi ve ardından IŞİD hakimiyet sağlamıştır. 2015 yılı mayıs ve haziran ayları boyunca PKK/ YPG ve IŞİD arasında bölge hakimiyetini ele geçirmek için yapılan yoğun çatışmalar sırasında binlerce sivil ülkeden kaçarak Türkiye’ye sığınmıştır. 2019 yılında Türkiye tarafından gerçekleştirilen Barış Pınarı Harekâtı sonucu bölge terörist unsurlardan temizlenmiş ve 2020 yılından itibaren Özgür Suriye Ordusu birlikleri bölgede kontrolü elinde bulundurmaktadır.

Tel Abyad Şehir Merkezi

Bu bölgelerde altyapı ve diğer hizmetlerin gerçekleştirilmesi için öncelikli olarak Tel Abyad'ın karşısında yer alan Akçakale Gümrük Kapısı ve Resulayn'ın karşısında bulunan Ceylanpınar sınır kapıları açılmıştır.

Tel Abyad ve Resulayn'da güvenlik, eğitim, sağlık hizmetleri, ulaşım, enerji altyapısı ve ekonomik sorunlar karşımıza çıkmaktadır

Saha araştırmasında sıklıkla dile getirilen bu sorunlardan birincisi güvenlik sorunudur. Söz konusu bölgelerin etrafının terör unsurları ile sarılı olması, her iki bölgede de sıklıkla yaşanan bombalı araç saldırıları, roket ve havan topu ile yapılan rastgele atışlar burada yaşayan insanlar için güvenlik endişesi yaratmaktadır. Buna süregelen belirsiz konjonktür nedeniyle her an tehlikeli bir durum gelişebileceği endişesi de eklenmektedir. Bu güvenlik sorunları yerel halk ve kanaat önderleri tarafından sıklıkla vurgulanmıştır (TRT, 2021; Independent,2021). Yine Resulayn

ve Tel Abyad özelinde ÖSO unsurlarının zaman zaman disiplinsiz ve keyfi uygulamalarının insanları güvensizliğe ittiği yerel halk tarafından dile getirilmektedir

Her iki bölgedeki eğitim hizmetlerine bakıldığında ise, Tel Abyad'daki (Nüfus 128.121) okulların sayısı; anaokulunun bulunmadığı, İlkokul 283, Ortaokul 16, Ortaöğretim 4, Halk Eğitim 2 olarak ve Resulayn'da (Nüfus:104.437) ise Anaokul 2, İlkokul 142, Ortaokul 32, Ortaöğretim 3, Halk Eğitim Merkezi ise 1 olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Bununla birlikte okulların pek çoğunda okullarda tadilat gereksinimi ve öğretmen açığı olduğu, eğitim materyallerinin ise iyileştirilmesi gerekliliği göze çarpmaktadır. Bakım ihtiyacı olan okul ve derslik sayısı Tel Abyad'da 216 okul ve 994 derslik; Resulayn'da ise 77 okul ve 537 derslik olarak tespit edilmiştir.

Tel Abyad'da bir okul bahçesi

Eğitim konusunda kanaat önderleri tarafından dile getirilen bir diğer önemli konu ise özellikle kırsal kesimdeki birçok yerde örgün eğitimin, materyal ve öğretmen açığı nedeniyle sağlıklı bir şekilde yapılmadığı ve bu sebeple çeşitli illegal gruplara

ait kurs ve eğitim yerlerinde radikal gruplara insan kaynağı sağlandığı iddiası dile getirilmiştir.

Tel Abyad ve Rasulayn için eğitim konusunda dile getirilen bir diğer sorun ise, diğer güvenli bölgelerin aksine bu bölgede üniversite eğitimi veren kurum olmaması ve lise düzeyinde eğitim verilebilmesi olmuştur.

Yüksek öğretim imkânı olmaması teknik altyapı eksikliği ile birleşmekte ve bu da bölge insanının eğitime olan bakışını olumsuz yönde etkilemektedir. Harran Üniversitesi veya Artuklu Üniversitesi gibi okulların bölgede kampüs açması ve/veya bölge öğrencilerine belli sayıda kontenjan sağlaması isteği çözüm önerileri olarak kayıt altına alınmıştır.

Tel Abyad'da bir derslik

Sağlık hizmetleri açısından bakıldığında, Tel Abyad'da, Kamu 2-Özel 2 olmak üzere toplam hastane sayısı 4, Ambulans sayısı 6, Yatak sayısı 157, Doktor sayısı 91, Yardımcı Sağlık Personeli 228, Destek Personeli 240, Sağlık Ocağı 7, Diğer Sağlık Merkezleri 4, Mobil Sağlık İstasyonu 9 adet iken; Resulayn'daki rakamlar Hastane

sayısı Kamu 1-Özel 2, Toplam Hastane sayısı 3, Ambulans sayısı 7, Yatak sayısı 204, Doktor sayısı 48, Yardımcı Sağlık Personeli 144, Destek Personeli 190, Sağlık Ocağı 3, Diğer Sağlık Merkezi 1, Mobil Sağlık İstasyonu 6 olarak verilmiştir.

Saha çalışması kapsamında, bölgede sağlık hizmetleri konusunda dile getirilen konular eğitim hizmetiyle paralellikler sergilemektedir. Bu kapsamda sağlık servislerinde kullanılan materyallerin yenilenmesi, ambulans vs. gibi taşıt sayılarının artırılması, sağlık personeli sayılarının artırılması ve maaşlarda iyileştirmeye gidilmesi başlıkları ön plana çıkmaktadır.

Sağlık hizmetleri konusunda diğer problemlerden biri, bölgede bulunan mevcut hastanelerin kapasitesinin temel sağlık hizmetleri düzeyinde oluşudur. Ağır veya kronik vakalarda, haftalık heyet uygulaması ile sevkine karar verilen hastalar Türkiye’de en yakın yerde bulunan hastanelere sevk edilmektedir. Bu çerçevede en yakında bulunan iki ilçe olan Ceylanpınar ve Akçakale’deki devlet hastaneleri, halihazırda yoğun sığınmacı göçü ve bölge nüfusundan dolayı, kapasitelerinin çok üstünde hizmet vermek zorunda kalmaktadırlar. Çoğu bölümde var olan doktor eksikliği hizmet verilemeyen alanlar oluşmasına neden olmaktadır. Mevcut yoğun hasta sayısına sınır dışından gelen hastaların eklenmesi ise verilen sağlık hizmeti kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir. Bölgedeki hasta nakillerine karar veren heyetin haftalık toplanması, karar verme süreçlerinin uzaması, hastaların başka alternatiflere yönelmesine neden olmaktadır.

Bu anlamda hem Türkiye hem de bölgede hastane kapasitelerinin güçlendirilmesi, sevk edilecek hastaların, yoğunluğu daha az olan hastanelere taşınması, sevk işlemlerinin günlük yapılması ve tam teşekküllü sahra hastanelerinin kurulması, çözüm önerileri olarak iletilmektedir.

Tel Abyad merkezinde bir hizmet birimi

Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yanı sıra Tel Abyad ve Resulayn bölgelerinde, ulaşım altyapısına ilişkin sorunlarda dile getirilmektedir. Yolların, sokak ve caddelerin yenilerek genişletilmesi, asfalt, kaldırım ve trafik işaretlendirmeleri gibi düzenlemelerin yapılması gerektiği sıklıkla belirtilmiştir.

Ayrıca, Tel Abyad Şehir Meclisi üyeleri tarafından altı çizilen bir başka husus ise çöp toplama gibi belediye hizmetlerine ilişkin yetersizlikler olmuştur. Tel Abyad için çöp toplama hizmeti Akçakale Belediyesi tarafından yürütülmekte ve bu da iki şehir aradaki mesafe ve maliyet gibi nedenlerle zorluk yaratmaktadır. Şehir Meclisi üyeleri bu nedenlerle bölgelerin kendi belediye hizmetlerine sahip olma isteğini vurgulamışlardır.

Enerji altyapısındaki eksiklikler belirtilen sorunlar arasındadır. Elektrik kesintilerinin sık sık gerçekleşmesi ve hem elektrik, hem de akaryakıtın Türkiye'den gelmesi nedeniyle pahalı olması öne çıkan sorunlar arasındadır.

Tel Abyad ve Resulayn etrafının, kuzeyi hariç, PKK/PYD terör örgütü ve Suriye hükümet güçleri tarafından çevrili olması, ekonomik sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Bu bölgelerdeki ticaret akışı, diğer güvenli bölgelerden yalıtılmış olması nedeniyle daha az gerçekleşmektedir. Bu nedenle işsizlik ve geçim sıkıntıları ön plana çıkmaktadır.

Bölgedeki geçim kaynaklarının başında tarımsal faaliyetler ilk sırada gelmektedir. Hasat döneminde bölgenin dış dünya ile tek bağlantısı olan Türkiye'ye açılan sınır kapılarından bu ürünlerin geçişine izin verilmemekte veyahut belli tekeller aracılığı ile Türkiye'deki piyasa fiyatlarına nazaran çok düşük fiyatlara satın alınmaktadır. Ancak tarımda kullanılan tüm girdiler Türkiye üzerinden alınmakta ve girdi maliyetleri Türk piyasaları ölçüsünde olmaktadır. Bu durumun ise bölgenin tüm ekonomik sirkülasyonuna zarar vermekte olduğu görülmektedir.

Tarım ürünlerinin kendi bölgesinde bir serbest piyasa oluşturularak Türkiye'ye geçişinin sağlanması ve/veya Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) aracılığı ile piyasa değerinde alınmasının, bölgede gereken ekonomik hareketliliği sağlayacağı yerel otoriteler tarafından ileri sürülmektedir.

Azez ve Çevresi

2012 yılı ağustos ayı sonlarında Suriye hükümet kuvvetlerinin, muhaliflerin saldırıları sonucu Minnah Üssü'nden çekilmek zorunda bırakılmaları ile Azez bölgesi muhaliflerin eline geçmiştir. 2013 yılında ise IŞİD, Azez şehir merkezine saldırılar düzenlemiş ve 2014 yılına kadar şehrin içinde ve çevresinde çatışmalar devam etmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında ise PKK/YPG Cerablus Azez koridorunu sağlamamak amacıyla, Azez'e yönelik saldırılar başlatmış, basına yansıdığı kadarıyla şehre 6 km kalana kadar ilerlemiştir (Yeni Şafak, 2016). Ağustos 2016'da Türkiye PKK/YPG'nin Fırat Nehri'nin doğusuna geçme ihtimali üzerine Fırat Kalkanı harekâtını başlatmış ve bölgeyi terör unsurlarından temizlemiştir.

Azez Şehir Merkezinden

2016 yılından bu yana ise Azez'e PKK/PYD ve kırsal bölgede kalan IŞİD unsurları tarafından zaman zaman bombalı araç, roket atışı ve sınır tacizleri gibi saldırılar düzenlenmektedir. Bu anlamda diğer güvenli bölgelerde de olduğu üzere, güvenlik endişesi ve belirsizlik günlük yaşamın bir parçası haline almıştır (NTV, 2022). Yerel halk üzerinde belirsiz bir gelecek korkusunun varlığı ve güvenlik kaygılarının devam ettiği tespit edilmiştir. Yerel halk tarafından iletilen bir diğer problem, Türkiye tarafından sınırda uygulanan bazı kuralların zaman zaman sıkıntı yaratabildiği yönündedir.

Geçici koruma kimliği verilmediği için Azez tarafında göçmen kaçakçılığı faaliyetlerinin azaldığı ancak ticaret anlamında giriş çıkış yapılamadığı için Türkiye'ye karşı olumsuz duyguların artmakta olduğu görüşülen kişilerce dile getirilmiştir. Öneri olarak daha önce düzenlenmiş olan ticari giriş çıkış kimlik uygulamasının daha da iyileştirilerek, aktif hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu ve benzeri örnekler ile ilgili değerlendirme yapılırken dikkat edilmesi gereken nokta, Suriye'nin tamamı ve özellikle bu bölgelerde, çok uzun zamandır Suriye devlet otoritesinin ve hukuk düzeninin eksik oluşudur. Gerçekleştirilecek olan bütün politika, proje ve programlarda bu dinamiklerin gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Bununla birlikte bölgeye ait kültürü, aşiret yapılarını ve var olan/gelişebilecek durumları kolayca ön görebilecek ve tahlil

edecek, sahayı bilen kişilere bölgede görev verilmesi önem kazanmaktadır. Azez ve çevresinde dile getirilen bir diğer problem, elektrik altyapısı ve nakil hatları ile ilgilidir. Nakil hatları ile ilgili altyapı kurulumunu yapacak ve hizmet verecek elektrik firmalarının bürokratik yavaşlıktan dolayı sorun yaşadıklarını iddia etmişlerdir. Bu sebeple, Türkiye ve Suriye tarafında farklı firmaların, elektrik hatlarını birleştirip tamamlayamadıkları belirtilmiştir. Bu durum ise bazı hatların kurulumunun çok daha kısa mesafe olmasına karşın, hatların uzun bir mesafeyi dolaşmasına sebebiyet vermiştir.

Azez Merkez Çevresi

Türkiye tarafından Azez merkezine kadar olan yol hem iyileştirilmiş hem de ışıklandırılmıştır. Yerel halk tarafından bu tür çalışmaların devam etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte, bölgede görevli yöneticilerin değişmesi sonrasında bölgedeki yaklaşımın ve işleyişinde değiştiği belirtilmiştir. Bunu engellemek için ise gelen herhangi bir kurum idarecisinin Suriye sahası ve işleyişini iyi biliyor olması gerektiği, yine görüşülen tüm taraflarca dile getirilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, yöneticilere iletişim konusunda destek vermekte olan tercümanların yeterliliği ve güvenilirliğidir. Yanlış veya tahrip edilerek yapılan tercümeler, gerek yöneticiyi, gerek yerel halkı etkileyebilecek olması sebebiyle dikkat edilmesi gereken bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Azez ve civarında Birleşmiş Milletler ve sivil toplum kuruluşlarının daha aktif olarak çalışması gerekliliği iletilen bir başka konu olmuştur. Pek çok çerçevede projeler yürüten sivil toplum kuruluşları ve personelinin daha rahat ve güvenli çalışma ortamına sahip Hatay veya Gaziantep illerini tercih ettiği belirtilmiştir. Bu da bu bölgedeki halk arasında Hatay ve Gaziantep'teki programlar ve yardımların daha fazla olduğu düşüncesini yaratmaktadır. Bu konuya örnek olarak, 600 kadar öğretmenin Birleşmiş Milletler tarafından maaşları ödenerek bölgede işe başlatıldıkları, sahte diploma veya öğretmenlerin bilgi anlamında yetersizliği gibi sebepler ileri sürülerek bu rakamın 100'e düşürüldüğü, bunların da maaşlarının bundan sonra Kızılay tarafından ödeneceği söylenerek, bir sene sonra programın sonlandırılmış olması verilmiştir. Bu örnekle birlikte, iş imkanlarının önemli ölçüde artırılması gerektiği iletilen dileklerden birisidir.

Briket evlerin yapımı esnasında etraflarında okul, park, ibadethane gibi yapıların oluşturulmaması veya briket evlerin yapımını üstlenecek olan BM kurumları veya STK'ların planladığı gibi 65 metrekare yerine, 80 metrekare olması yönündeki baskılar nedeniyle programların durması, verilen diğer örnekler arasındadır. Bu da yerel halk ve kanaat önderleri arasında BM kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının daha rahat çalışacakları Şanlıurfa, Hatay veya Gaziantep karşısındaki bölgeleri tercih ettiklerine dair inancı güçlendirmektedir.

Azez merkezde bir sokak tabelası

Gönüllü geri dönüşün teşvik edilmesi için bölgedeki okul, hastane ve belediye gibi insani sosyal hizmet sunan kurumlardaki tadilat ihtiyacının giderilmesi, materyal ve taşıt sayılarının artırılması, hem çalışan insan sayısının ve hem de maaşlarının yükseltilmesi gibi öneriler dile getirilmiştir.

Cinderes Bölgesi ve Çevresi

Cinderes bölgesi, Afrin çayının kenarında ve Zeytinalı Türk Sınır Kapısının hemen karşısındadır. Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen ve hem Türkiye’de hem Suriye’de büyük yıkım yaratan 6 Şubat depreminde, Suriye tarafında El-Atarib ile birlikte en büyük yıkım yaşanan bölgelerden olan Cinderes bölgesinde depremin etkileri halen sarılmaya çalışılmaktadır.

Cinderes şehir tabelası

Deprem sonucu Cinderes bölgesinde, enerji santrali gibi hayati binalarda dahil olmak üzere, büyük bir yıkım gerçekleşmiştir. Zeytinalı bölgesinde 551 binanın tamamen yıkıldığı, 1578 binanın ise ağır hasarlı veya sonradan yıkılmış olduğu görülmektedir. Saha araştırmasının gerçekleştirildiği dönemde halen, enkaz

kaldırma, enkazdan naaşları çıkartma, depremzedeler için kamplar kurulması ve sivillere destek faaliyetlerinin sürdürüldüğü görülmüştür.

Cinderes Enerji Santrali enkazı

Cinderes'te enkaz kaldırma çalışmaları

Diğer harekât bölgelerine nazaran Cinderes, depremi ağır biçimde hissetmiş ve bu çerçevede görüşülen yerel halk ile kanaat önderleri Türkiye'den ve dünyadan gelen desteğin artırılması gerektiğini dile getirmektedirler. Bu kapsamda depremzedeler için kurulan kamplar ve kampların bütün ihtiyaçlarının giderilmesi gerekliliği, acil istekler arasında yer almaktadır.

Gönüllü Geri Dönüş programlarının gerçekleşmesi halinde, Zeytinalı Sınır Kapısı'nın hemen karşısında bulunan ilk büyük yerleşim yeri olan Cinderes'in önem kazanacağı ve bu kapsamda, deprem sonrası yeniden imar çalışmalarının hızlandırılması, deprem öncesinde de problem oluşturan iş kaynaklarının azlığı ve sınır kapısının etkinliğinin artırılması bölgede dile getirilen istekler arasında yer almaktadır.

Yine diğer bölgelerde olduğu gibi şehir içi ve şehirlerarası ulaşım, enerji altyapıları ve çevre hizmetleri gibi konular ön plana çıkan dilek ve istekler arasındadır.

Kamp alanlarına yukarıdan bir bakış

Burada ele alınması gereken bir diğer büyük başlık Cinderes ve Sarmada bölgeleri arasında bulunan ve Atme gibi çok büyük kampları da içinde barındıran tek katlı gecekondular ve çadır ağırlıklı kamplarla kaplı olan alanlardır. Geniş bir alana yayılmış olan kamp alanları kaotik bir yapıda bulunmakta olup, çadırların iç içe geçmiş olması, gerek insani yardım faaliyetlerinin düzenli yürütülmesi, yangın gibi afetlerde müdahalenin son derece güçleşmesi ve gerekse güvenlik anlamında radikal grupların kalabalıklara kolayca angaje olabilmesi açısından risk teşkil etmektedir.

Atme kampı çevresinde Suriyeli sığınmacılar

Sarmada Bölgesi ve Çevresi

Sarmada, İdlib bölgesinin kuzey ucunda bulunmakta olup, önceden küçük bir yerleşim yeri iken Suriye’de yaşanan olayların etkileri ve yoğun iç göç alması ile Cilvegözü Hudut Kapısı’nın tam karşısında Bab El Hawa Hudut Kapısı’na sahip olması nedeniyle özellikle ticaret hareketliliği anlamında giderek önem kazanan bir bölgedir. Heyet Tahrir el Şam (HTŞ Şam Kurtuluş Heyeti) kontrolü altında bulunan bölge, muhaliflerin kontrolü altında bulunan Suriye’deki çoğu bölgenin, Türkiye ve dolayısıyla dünyaya açılan kapı olarak hızlı bir sosyo-ekonomik gelişme içine girmiştir. Bu çalışmanın gerçekleştirildiği dönemde, Türkiye’den gelen zincir marketlerin bu bölgede yeni mağazalar açmakta oldukları gözlemlenmiştir.

Sarmada Bölgesinde yeni yapılmakta olan iş merkezleri (alt katların Türk zincir marketler tarafından tutulduğu bilgisi iletilmiştir.)

Yine Sarmada'da yapılmakta olan yeni sanayi bölgesinin işsizlik problemine çözüm getirebileceği vurgulanmıştır. Bununla birlikte çalışmaların yavaş ilerlemesi ve güvenlik endişeleri önemli zorluklar arasındadır.

Sarmada bölgesi, her ne kadar ana cadde ve viyadükler, yeterli yol genişlikleri ve asfaltlama hizmetlerine erişmiş olsa da, yerleşim yerinin ara ve arka sokaklarında,

diğer güvenli bölgelerde de olduğu gibi yol ve belediye hizmetlerinin yeniden planlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

İdlib trafiğinden bir kesit

Afrin Bölgesi ve Çevresi

Afrin bölgesi ve çevresi, ilk etapta diğer bölgelere göre daha yeşil olan doğası ve sulak arazileri ile dikkat çekmektedir. Afrin çayının, yerleşim yerinin tam ortasından geçmesi dolayısıyla sembolü zeytin ağacı olan ilçenin, zeytinyağı ve meşhur Halep sabunu gibi yan ürünleri, bölgenin ön plana çıkan ekonomik ürünlerdir.

Meydanki barajının 2019 yılında Türkiye tarafından tekrar hizmete sokulması ile tarım üretimindeki artış gözlemlenirken, bölge tekrar su ve elektrik anlamında refaha kavuşmuştur. Bununla birlikte eğitim, sağlık ve altyapı çalışmalarının da devam etmekte olduğu bilgisi yerel meclis yetkililerinden alınmıştır.

Eğitim alanında Afrin ve bağlı 6 beldedeki 275 okulda (ilkokul, ortaokul ve lise) 2700 oğretmen ile 85.000 oğrencinin bulunduğu, 8 hastane ile 70 sağlık ocağı ve mobil polikliniklerde sağlık hizmetlerinin devam ettiği bilgisi verilmiştir. Bununla birlikte bōlgede Gaziantep Őniversitesi'nin bir adet kampüsü faaliyet gōstermektedir.

Afrin şehir merkezinden bir kesit

Diğer bōlgelerde karşılaşılan yerel ve şehirlerarası yolların yetersizliği Afrin'de de dile getirilmiştir. Yolların özellikle ticaretin hızlı gerçekleşmesi açısından yetersiz olduğu vurgulanırken, TŐrkiye ile daha fazla sınır kapısı ağılması şehir meclisinin Öncelikli istekler iğindedir.

Afrin sokaklarından bir kesit

Gönüllü geri dönüş programlarının gerçekleştirilebilmesi için yeniden şehirleşmeye ve ekonomik imkanlara Sarmada ile birlikte en uygun bölgelerden olan Afrin'de, bir diğer problem güvenlidir. Tel Rıfat ve Münbiç bölgelerinde üstlenen PKK/PYD terör yapılanması, Afrin bölgesine sık sık bombalı araç saldırıları, havan ve roket atışları ile sızma girişimleri gerçekleştirerek istikrarı tehdit etmektedir. Yerel meclis yetkilileri bu güvenlik kaygılarının giderilmesi halinde bölgenin sosyo-ekonomik anlamda çok daha hızlı ilerleme kaydedebileceğini belirtmektedirler.

İdlib Bölgesi ve Çevresi

İsmi aynı zamanda bir yönetim bölgesi için de kullanılan İdlib, 2017 yılından bu yana de facto olarak hükümet görevini yürüten ve İdlib ile çevresinin yönetimini HTŞ ile paylaşan Suriye Kurtuluş Hükümeti isimli yapının kontrolü altında bulunmaktadır. Gönüllü geri dönüş yapılması planlanan bölgeler arasında olan İdlib'de briket evler başta olmak üzere, Türkiye ve sivil toplum kuruluşları tarafından yoğun çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

İdlib'de Kemmune yerleşkesi briket evleri

Türk Devleti ve STK'ların yanı sıra İdlib'de HTŞ'nin de inşaat sektöründe faaliyet gösterdiği ve diğer çalışmalardan farklı olarak, satmak üzere binalar inşa ettiği görülmektedir. Binaların betonarmelerinin tamamlandığı ve inşaatları devam ettiği tespit edilmiştir. Kanaat önderleri ve yerel halk, su, elektrik, altyapı gibi çalışmalarının hızlandırılması gerekliliğini dile getirmişlerdir. Söz konusu yapıların ve briket evlerin yeterli olup olmayacağı, devamının bulunup bulunmadığı, yerel halk ve kanaat önderleri arasında geleceğe yönelik bir belirsizlik hissi yaratmaktadır.

HTŞ tarafından yapımı devam eden apartmanlar

İdlib ve çevresinde akaryakıt problemi ilk olarak dile getirilen sorunlardandır. Bölgede rafineri bulunmadığı için kaçak akaryakıt kullanılmakta veya her bir noktada akaryakıt fiyatı değişmekte olup ayrıca ham petrol bulunmasına rağmen katışıklı veya kalitesiz bir biçimde halka arz edilmektedir.

Bölgedeki bir akaryakıt istasyonu

İdlib bölgesinde de diğer bölgelerdeki gibi sağlık ve eğitim hizmetlerinde yetersizlikler olduğu dile getirilmiştir. Eğitim hizmetlerinde okul ve öğretmen sayılarının yetersizliği ile öğretmen maaşlarının düşüklüğü yerel halk tarafından vurgulanmıştır. UNICEF gibi Birleşmiş Milletler kurumları ile işbirliği içinde eğitime yönelik programların sıklaştırılmasına dair talepler iletilmiştir.

Türkiye tarafından yapımı gerçekleştirilen briket evler etrafında bir okul

Sağlık alanında bahsedilen sorunlar arasında sağlık personelinin eksikliği ilk sırada olmuştur. Ayrıca eczane olmasına rağmen ilaç bulmada sıkıntı yaşandığı da belirtilmiştir. Bu bağlamda özellikle kanser hastaları gibi sürekli bakım ve ihtiyaçları bulunan kişilerin çok zor durumda olduğu vurgulanmıştır. Depremin hemen ardındaki süreçte, sınırın kapatılması nedeniyle tedavisi Türkiye’de yürütülen yaklaşık 200 hastanın tedavi alamadığına yönelik iddia da dile getirilmiştir.

İdlib bölgesinde HTŞ bayrağı

Bölgede PTT bulunmaması yerel halkı zorlayan sorunlardan biri olarak sıklıkla dile getirilmiştir. Var olan PTT benzeri yapıların önünde ise uzun kuyrukların olduğu gözlemlenmiştir. İdlib olmak üzere diğer bölgelerde internet altyapısının zayıf olduğu aktarılan bir diğer başlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

İdlib özelinde güvenlik ve asayiş önemli bir başlıktır. İdlib'in, diğer bölgelerden farklı olarak, ÖSO, HTŞ ve farklı gruplar ve fraksiyonlar tarafından kontrol

bölgelerine ayrılmış olması sebebiyle ilçeler veya beldelerde değişik uygulamalarla karşılaşmaktadır. HTŞ'nin, Birleşmiş Milletler'in terör örgütleri listesinde bulunması ve bölgenin gelecek planları içinde kendi otoritesinden vazgeçmek istemeyecek olması görüşü dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda keyfi güvenlik uygulamaları bu bölgede de karşımıza çıkmakta, özellikle güvenlik birimlerini oluşturan aşiret yapıları arasında ki yer yer yaşanan gerginlikler yerel halka da yansımaktadır. Bu durum ise yerel halkta bölgenin her an tekrar bir çatışma ortamına sürüklenebileceği düşüncesini canlı tutmaktadır. İdlib'de belirsizlik ve yerel halkta ki gelecek kaygısı değerlendirilmesi gereken bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır.

BÖLÜM 3:

Gönüllü Geri Dönüş Saha Araştırması

Bu çalışmada, Suriye'deki mevcut durumu ve Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların geri dönüş potansiyelini incelemek için bir niteliksel araştırma yöntemlerinden yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Toplamda 90 hane (yaklaşık 400-450 kişiyi temsilen) ve 30 sorumlu (kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, STK'lar ve kanaat önderleri) ile görüşülmüştür. Gönüllü Geri Dönüş saha araştırmasında yarı-yapılandırılmış mülakatlar üç farklı katılımcı grubuna kapsamaktadır.

İlk grup, Türkiye'de bulunan ve gönüllü geri dönüş potansiyeli bulunan Suriyeli sığınmacılardır. Katılımcıların geri dönüş niyetleri, beklenen zorlukları ve umutları hakkında bilgi toplamak için yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. İlk gruptaki görüşmeci sayısı 75'tir.

İkinci grupta ise 15 kişi ile, Suriye'ye daha önce dönmüş olan sığınmacılar yer almaktadır. Bu katılımcılarla yapılan görüşmeler, geri dönüş deneyimlerini ve mevcut yaşam koşullarını anlamamıza yardımcı olmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla geri dönüş sürecinin farklı yönleri incelenmiştir.

Son olarak, çalışma kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, STK'lar ve kanaat önderleri gibi anahtar kişilerle görüşmeler içerir. Bu kapsamda 30 görüşme yapılmıştır. Bu katılımcılar, sığınmacıların geri dönüş sürecini etkileyen faktörleri ve politikaları derinlemesine anlamak için kritik öneme sahip olmuştur.

Tüm görüşmeler, katılımcıların rahat hissettiği bir ortamda, etik ilkeler doğrultusunda ve katılımcıların rızaları alındıktan sonra gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler, güvenilir ve doğrulanabilir sonuçlar elde etmek için titizlikle analiz edilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, bu çalışma için özellikle uygun olmuştur çünkü esnek bir veri toplama aracı olarak araştırmacıların, katılımcıların deneyimlerini, düşüncelerini ve duygularını daha derinlemesine anlamalarına olanak sağlar. Bu görüşmeler, araştırmacının spesifik soruları yönlendirebilmesine izin verirken,

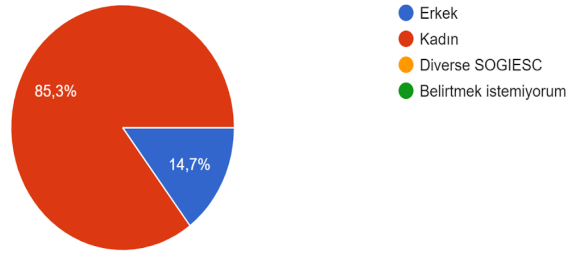
aynı zamanda katılımcının da konuşma yönünü belirleyebilmesine imkân tanır. Bu çift yönlü dinamik, veri toplama sürecini daha kişisel ve esnek hale getirir, böylece katılımcılar açısından daha az tehditkâr bir ortam oluşturur ve onların deneyimlerini daha rahat ve dürüst bir şekilde paylaşmasını teşvik eder (Polat, 2022).

Türkiye’de Bulunan Suriyeli Sığınmacılar

Çalışmanın bu bölümü Mersin, Şanlıurfa ve Ankara illerinde 75 hane ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların demografik yapısı grafiklerde aktarılmıştır.

Grafik 1 - Cinsiyete Göre Dağılım

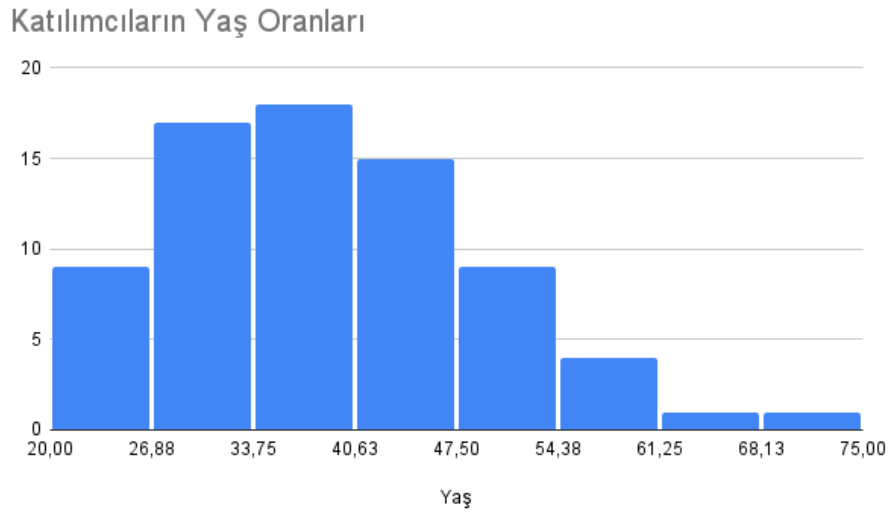
Cinsiyet

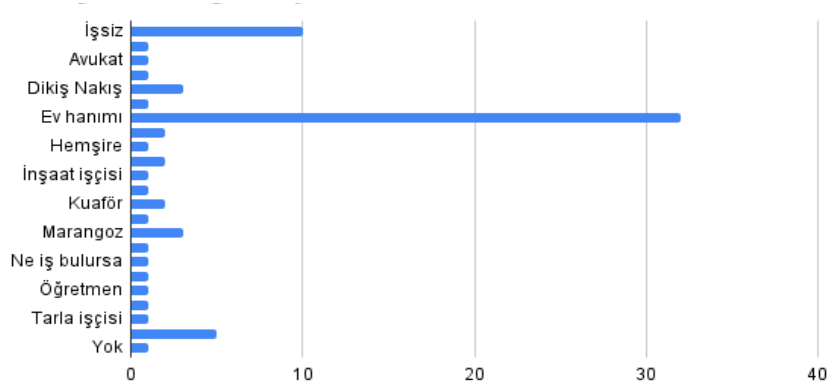
Çalışmanın genellikle kadın katılımcı ağırlıklı olmasının nedeni saha araştırmasının yürütüldüğü mesai saatlerinde genellikle erkeklerin dışarıda veya çalışıyor olmasıdır.

Grafik 2 - Katılımcıların Yaş Aralığı

Grafik 3 - Katılımcıların meslekleri

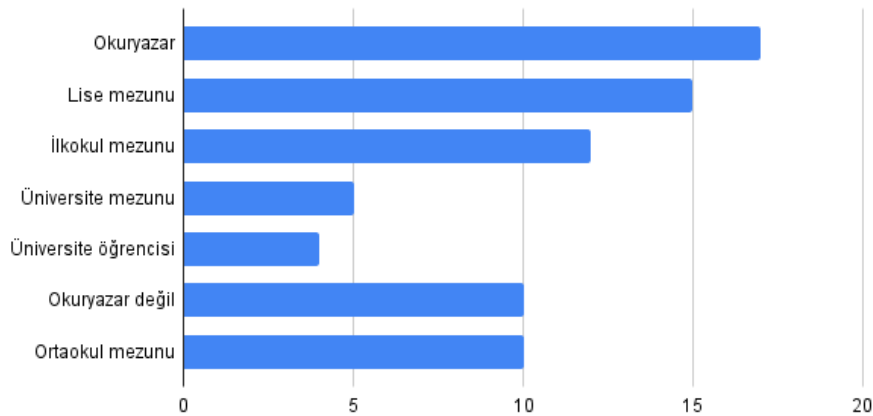
Katılımcıların ağırlıklı olarak ev hanımı oldukları, geri kalan katılımcıların ise terzilik, dikiş nakış, hasta bakıcılığı, esnaf, kuaför, erkek katılımcıların ise inşaat ve mobilya alanında çalıştıkları görülmektedir. Bununla birlikte işsizlik durumu yine yüksek oranda verilen cevaplar arasındadır.

Grafik 4 - Haneye Giren Toplam Gelir

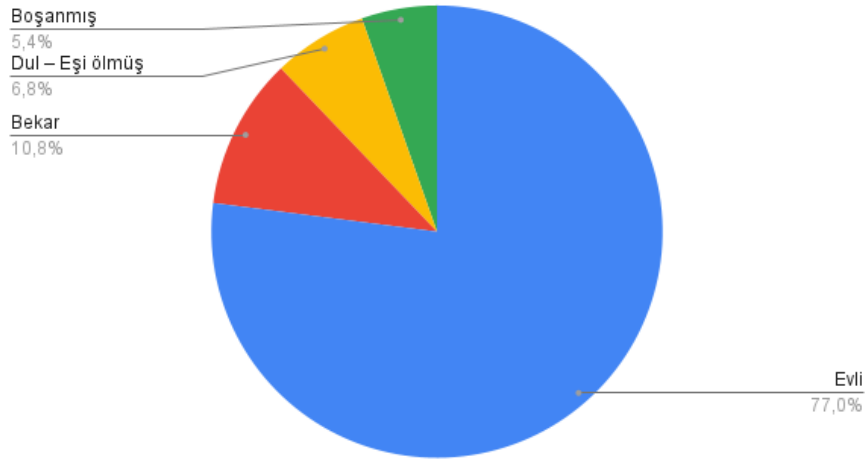
Katılımcıların gelir seviyelerine bakıldığında 25 katılımcının (%31,9) 2.500 TL'nin altında, 18 katılımcının (%26,1) 2.500-5.000 lira arasında, 5.000-7.500 lira arasında 13 kişi (%18,9), 8 katılımcının (%11,6) 7.500-10.000 TL arasında, 10.000 TL ve üzeri 4 katılımcı (%5,8) ve son olarak belirtmek istemeyen 4 kişi (%5,8) olarak görünmektedir.

Grafik 5 - Katılımcıların Eğitim Durumu

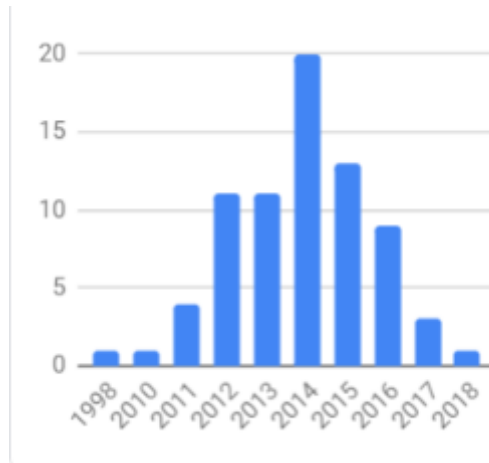
Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında, Okur yazar değil 10 kişi (%13,9), okur yazar 17 kişi (%23,5), ilkokul mezunu 11 (16,2), ortaokul mezunu 10 (%11,8), lise mezunu 15 (%22,1) üniversite öğrencisi 4 (%5,9), üniversite mezunu 5 (%7,4) olarak görünmektedir.

Grafik 6 - Medeni Durumu

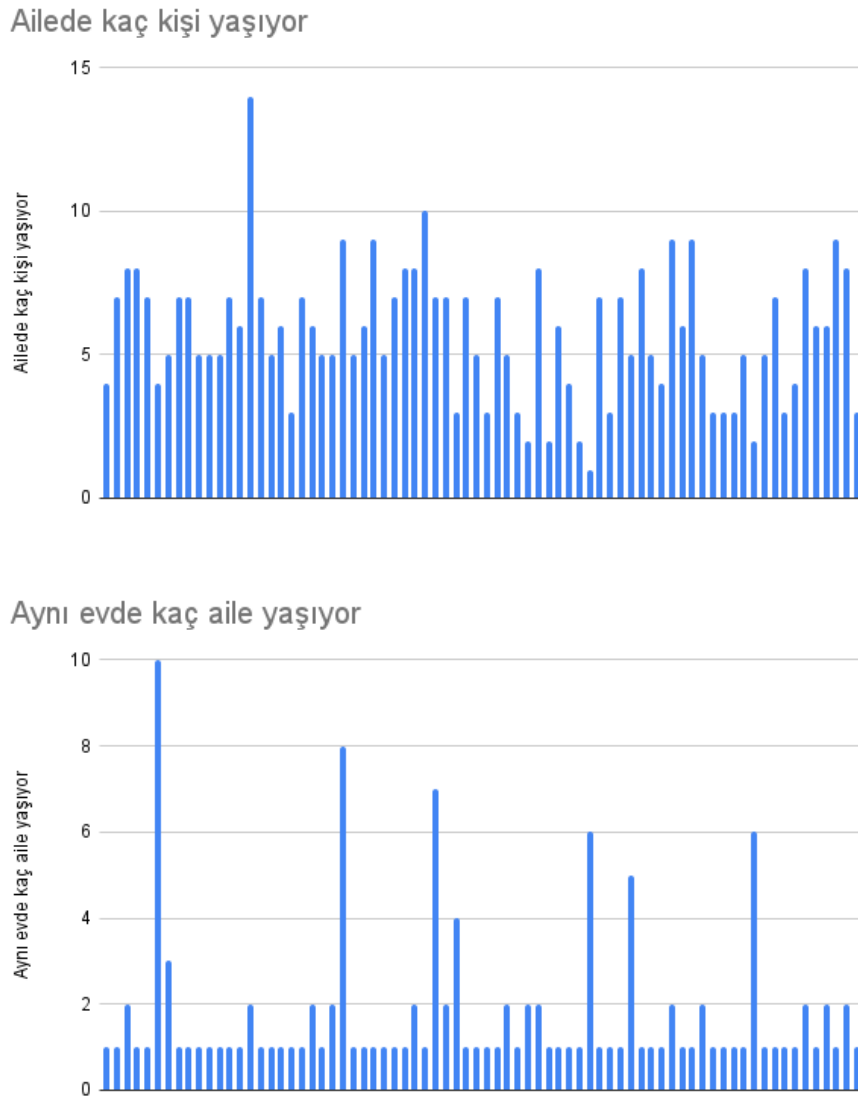
Medeni duruma göz atıldığında 59 kişinin evli olduğu (%77), bekar 8 kişi (%10,8), boşanmış 3 (%5,4) ve dul katılımcı 5 (%6,8) olarak saptanmıştır.

Grafik 7 - Türkiye'ye Geliş Yılı

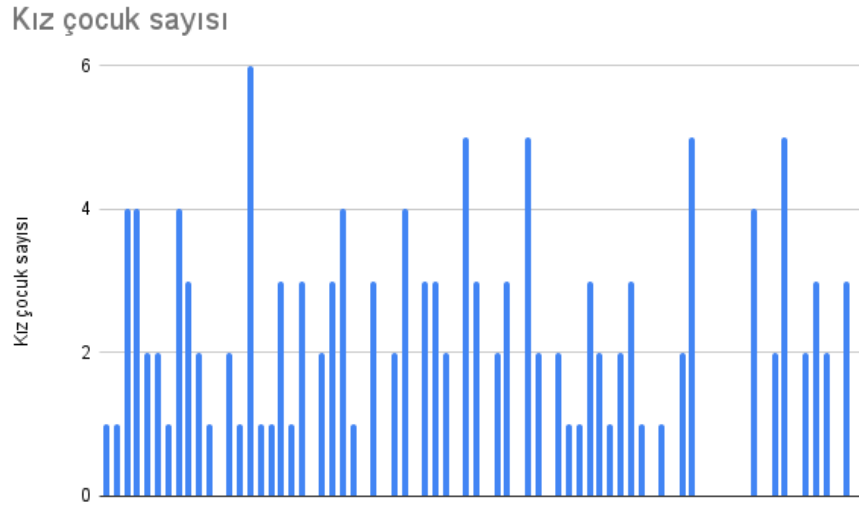
Katılımcıların geliş yıllarının ağırlıklı olarak 2013-2016 yılları arasında gerçekleştirildiği ve bu tarihten sonra özellikle geçici koruma kimliği verilmesinin yavaşlatılması ile geliş oranlarında bir düşüş gerçekleştiği görülmektedir.

Grafik 8 - Ailedeki Kişi Sayısı, Aynı Evde Yaşayan Aile Sayısı

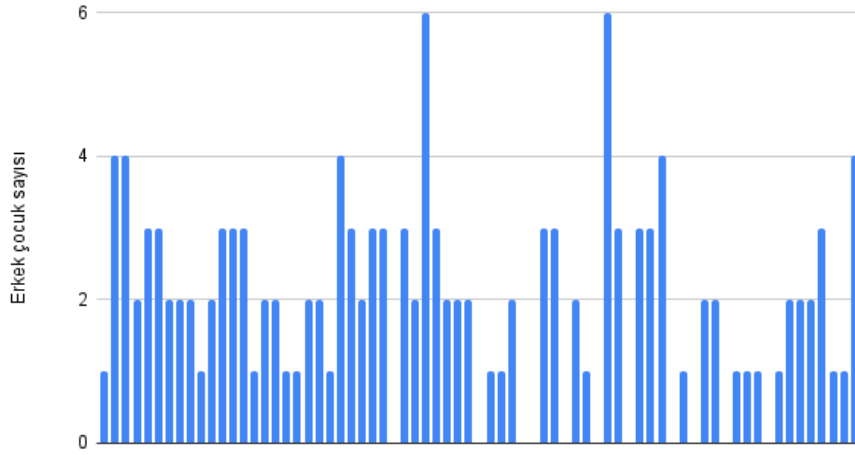

Genelde 5 birey ve üstü bulunan ve bu bağlamda kalabalık ailelerden oluşan katılımcıların, aynı evde yaşayan aile sayısına bakıldığında ise çoğunlukla 1-2 ailenin aynı evde yaşadığı görülmektedir.

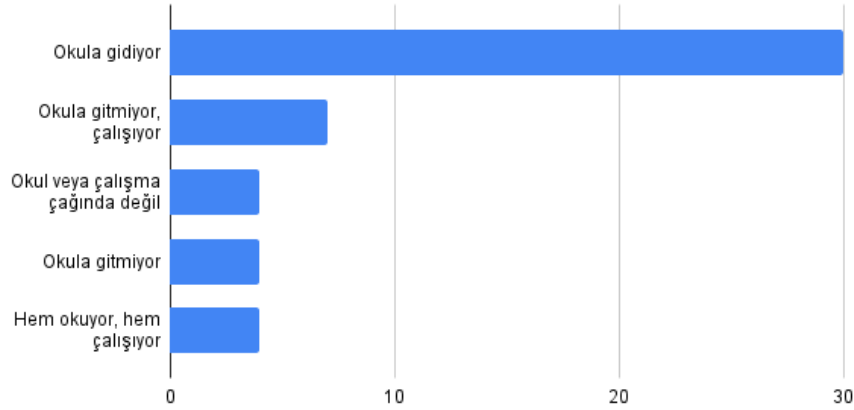
Grafik 9 - Katılımcıların Çocuk Sayısı, Kız Çocuk Sayısı, Erkek Çocuk Sayısı, Çocukların Okul / Çalışma Durumu

Erkek çocuk sayısı

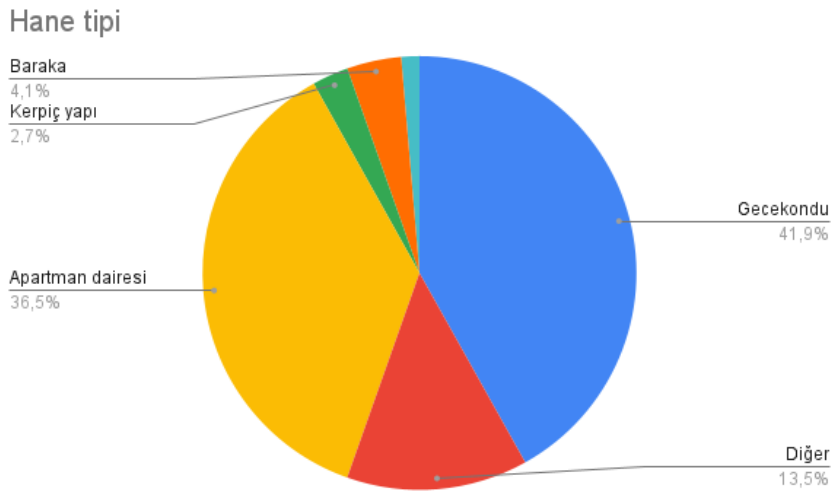
Çocuklarınız okula gidiyor mu ve/veya çalışıyor mu?

Katılımcıların çocukları ele alındığında okullaşma oranının yüksekliği dikkati çekmektedir. Bu durum gönüllü geri dönüş programlarında dikkatle ele alınması gereken bir diğer olguyu karşımıza çıkarmaktadır. Bilindiği üzere Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye gelişlerinin üzerinden 10 yıldan fazla bir zaman geçmiş olup, Türkiye'de doğmuş olan veya okula başlayarak Türk eğitim sistemi üzerinden temel eğitimlerini almakta olan pek çok çocuk bulunmaktadır. Türkiye'de sağlanan fırsatların gönüllü dönüş gerçekleştirilmesi planlanan coğrafyalarda da planlamaya dahil edilmesi ve desteklenmesi bu çerçevede önem arz etmektedir. Yine bu bağlamda katılımcılar ile mülakatlar sonrası yapılan konuşmalarda bu çocukların bazılarının hiç/çok az Arapça'ya sahip oldukları, bu olgunun da, eğer gönüllü geri dönüş yapılacaksa eğitimin devamı anlamında büyük bir problem meydana getireceği iletilen hususlardan birisidir.

Bununla birlikte yine çocukların hem okuyup hem çalışıyor ya da yalnızca çalışıyor olma oranlarının yüksekliği de gönüllü geri dönüş programlarına katılım önünde bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların sadece eğitim almaları ve çocukluklarını yaşamaları gereken bir dönemde çocuk işçi olarak istismar ediliyor olmaları GGD programları açısından ekonomik geçim gerçekleştiği için sığınmacı ailelerce geri dönmeme iradesi olarak vuku bulmaktadır. Çocuk işçilik problemi yalnızca GGD programları adına değil, Türkiye adına çocuk haklarından, ekonomik düzensizliklere kadar çoklu bir problem skalası meydana getirmektedir.

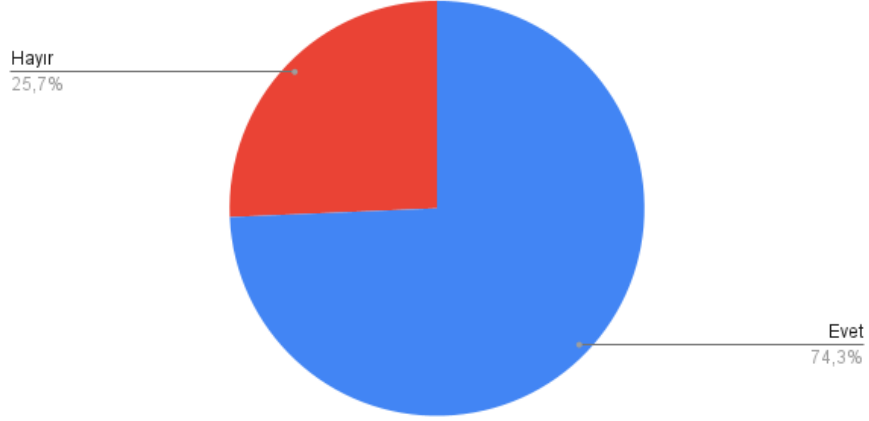
Grafik 10 - Barınılan Hane Tipi

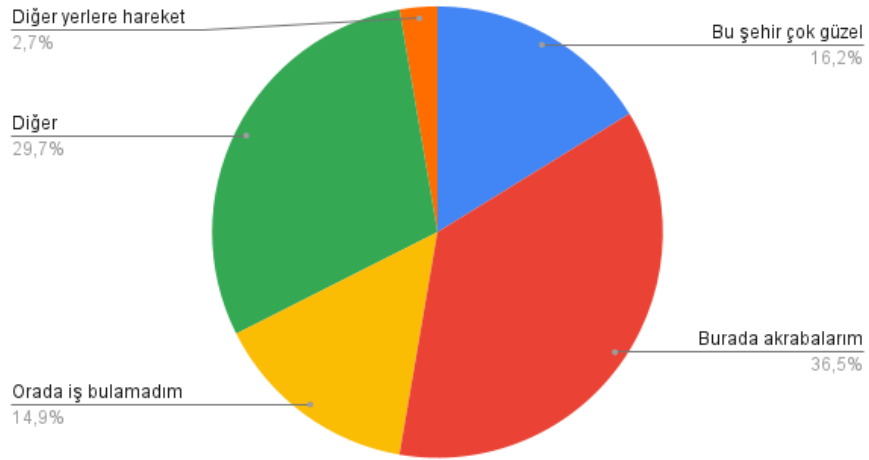
Katılımcıların yaşadıkları hane tipleri ele alındığında, gecekondu oranının yüksekliği görülmektedir. Bu kapsamda dönüş yapılacak olan bölgelerde imar edilmekte olan yapıların kaliteli bir mimari ve şehir planlaması içinde gerçekleşiyor olması, GGD programlarının çekiciliğini artırma potansiyeli bulunan pozitif bir dinamik imkanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 11 - İlk geliŖte Türk Devletinin YerleŖtirdiđi Ŗehirde İkamet Oranı, Devletin Yönlendirdiği Ŗehirde İkamet Etmeme Nedenleri, İkamet Edilen Ŗehre YerleŖme Nedenleri

Türkiye'ye geldiğinizde devletin sizi gönderdiği Ŗehirde mi ikamet ediyorsunuz?

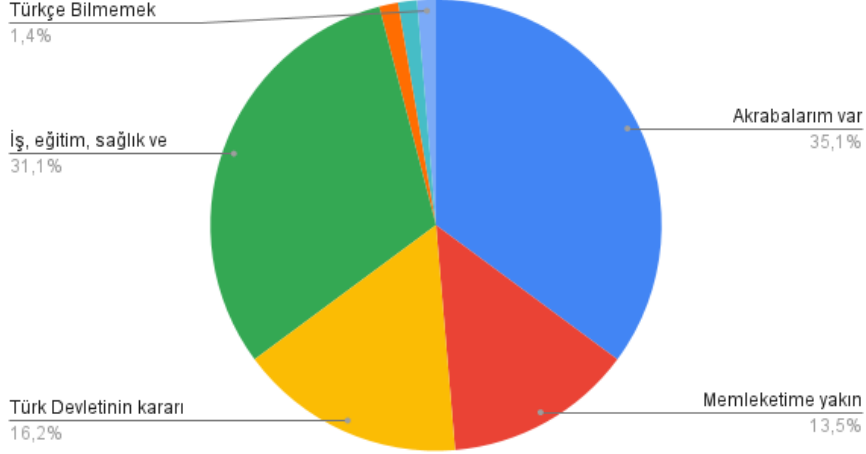

Neden devletin sizi gönderdiği Ŗehirde ikamet etmiyorsunuz?

Buraya yerleşme nedeniniz nedir?

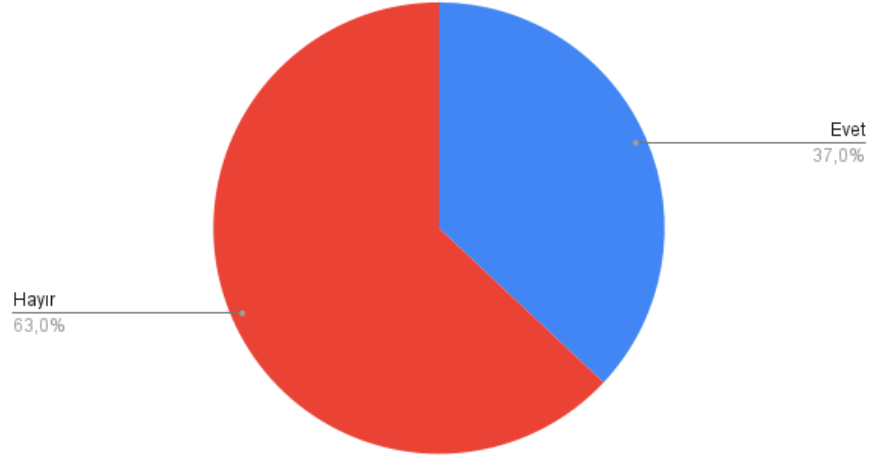
İkamet konusunda katılımcıların, gerek devletin yerleştirdiği şehirlerde gerekse yer değiştirmelerinde ön plana çıkan değişkenlerin, buldukları yerde akrabalarının olması veya iş imkanlarının çokluğu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte sağlık, eğitim gibi başlıkların da ikamet yerlerinin tercih edilmesi anlamında ön plana çıkan dinamikler olduğu söylenebilir. Bütün bu çerçevede GGD programları planlanırken, ikamet tercihleri hakkında daha derinlemesine yapılacak olan analizlerin, programa getireceği pozitif çekicilik imkanları üzerinde durulması gerekliliği ortadadır.

İkamet başlığında GGD programlarında güncel gelişmelerin sürekli takip edilerek planlamaların bu yeni dinamikleri sürekli içeriyor olmasına açıklayıcı bir örnek olarak, bu çalışmanın pilot illerinden olan Mersin örneği verilebilir. Bilindiği gibi 6 Şubat 2023 büyük depreminden sonra Mersin, yoğun biçimde hem Türk hem Suriyeli depremzede iç göç akınına, akraba ilişkileri, liman kenti olması dolayısıyla iş imkanlarının çokluğu ve kültürel yakınlık gibi sebeplerle en yoğun olarak maruz kalan illerdendir. Deprem felaketinden önce de gerek kozmopolit yapısı, gerekse göç sebebiyle azami doluluk oranına ulaşması yüzünden sorunlar yaşayan şehir, depremle birlikte daha büyük problemlere maruz kalmaktadır. Artan nüfusla birlikte belediye hizmetlerinden kamu kurumlarının hizmetlerine kadar büyük bir yoğunluk yaşandığı görülmektedir. Tüm bu çerçevede geliştirilecek GGD programlarında, Mersin gibi illerin öncelikli değerlendirilerek pilot programlarda

ilk sıralarda yer alacak konumda olması konuya iyi bir örneklendirme olarak uygun düşecektir.

Grafik 12 - Türk Devletinden Yardım Alma Oranı

Türkiye'ye geldikten sonra devletten maddi yardım aldınız mı?

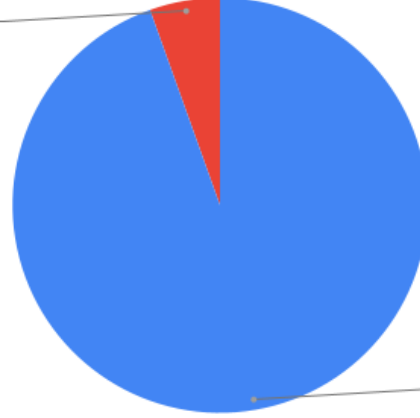

Katılımcılara “*yardım aldınız mı?*” sorusu yöneltirken, tanımlamalar arasında finansmanı Avrupa Birliği Sivil Koruma ve İnsani Yardım Ofisi (ECHO) tarafından sağlanan ve Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün desteklediği, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC), Türkiye Kızılay Derneği ve T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasındaki işbirliği ile yürütülen Sosyal Uyum Yardımı (SUY- ing: ESN) programı da sayılmış ve yardım alanların çoğunun bu programı kastedtikleri anlaşılmıştır. Katılımcıların mülakatlar sırasında sık sık bu tür yardımların artırılması dileğini ilettikleri gözlemlenmiştir. GGD programları planlanır ve uygulanırken, bu tür yardımların artı veya eksilerinin dikkatle ele alınması gerekmektedir.

Grafik 13 - Türkiye’de Sağlık İmkanlarından Faydalanma Oranı

Türkiye’ye geldikten sonra sağlık hizmetlerinden faydalandınız mı?

Hayır, hiç işim düşmedi.
5,5%

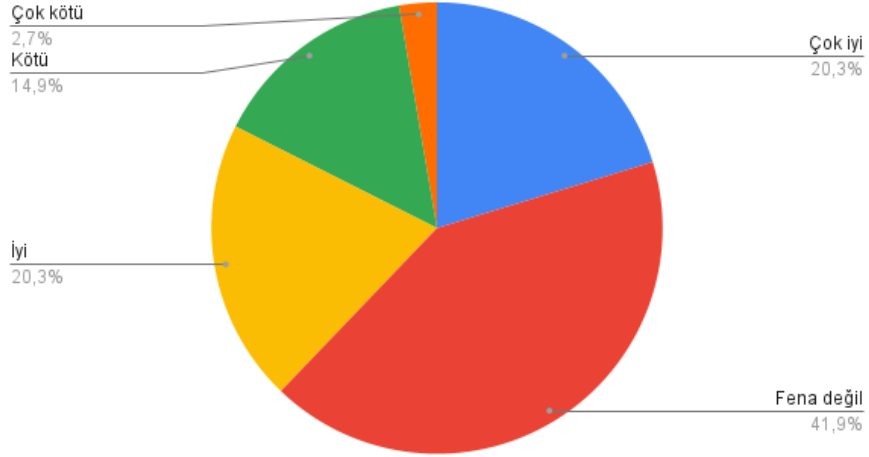

Evet
94,5%

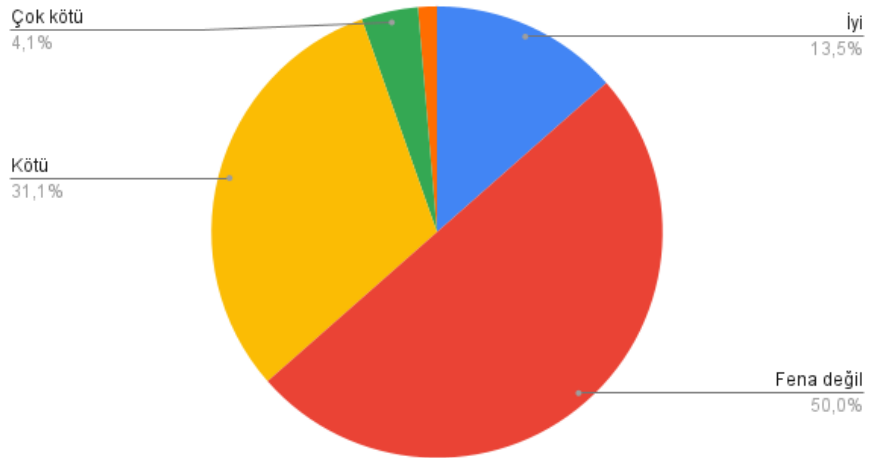
Sağlık hizmetlerinden yararlanma oranından da görüleceği üzere, GGD programları tasarlanırken dönüş yapılacak bölgelerde bulunan sağlık hizmetlerinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Gerek Suriye’de bulunan güvenli bölgeler veya harekât bölgelerinde, gerekse Türkiye’nin çalışma için pilot alınan illerinde gerçekleşen saha araştırması sırasında, sağlık konusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Katılımcılarla gerçekleştirilen mülakatlar sırasında katılımcıların kendi özel sağlık problemlerini sıklıkla dile getirdikleri gözlemlenmiştir. Bu bağlamda sağlık, planlanacak GGD programlarının tamamında asli ve öncelikli olarak ele alınması gereken bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 14 - Katılımcıların Suriye’de Yaşarken Ekonomik Durumları, Katılımcıların Türkiye’deki Ekonomik Durumu, Göç Etmeden Önceki ve Şimdiki Ekonomik Durumun Karşılaştırılması

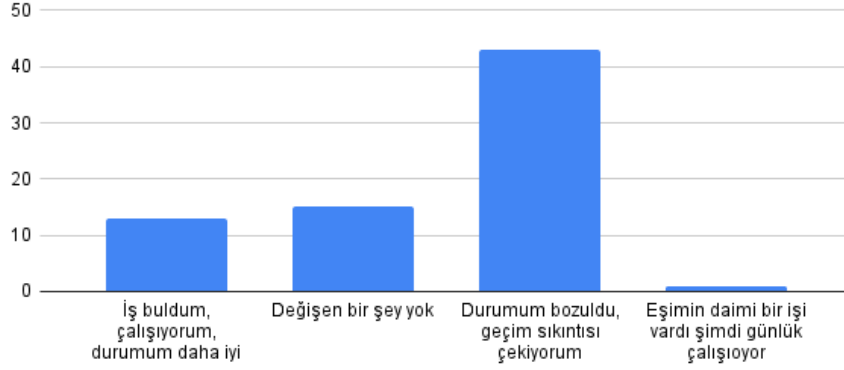
Suriye’de yaşarken ekonomik durumunuz nasıldı?

Buradaki ekonomik durumunuz nasıldır?

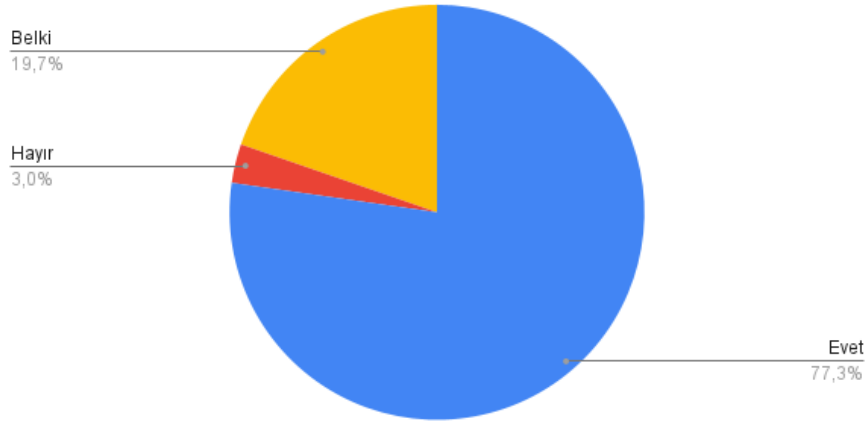
Buraya göç etmeden önceki ekonomik imkanlarınızla şimdiki durumunuzun mukayesesini yapar mısınız?

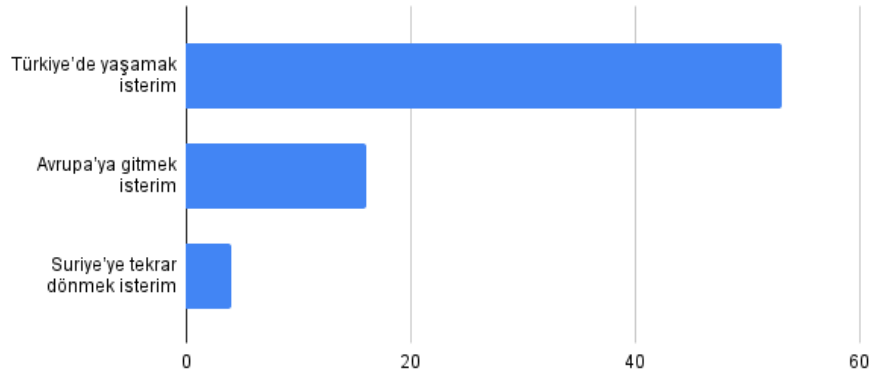
Türkiye'ye göç öncesi ve sonrası ekonomik durum karşılaştırılması doğrultusunda Türkiye'ye göç sonrasında ekonomik durumun daha kötüye gittiği düşüncesi ön plana çıkan bir veriyi oluşturmaktadır. Fena değil yanıtı yalnızca %10 civarında artarken, kötü ve çok kötü tanımlarının iki kat artışı elde edilen verilerden ortaya çıkan sonuçlardır. Yine ekonomik mukayese yapılırken göç sonrası “*durumum bozuldu geçim sıkıntısı çekiyorum*” yanıtının sıklıkla tekrarlanması bu duruma dair bir başka gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede GGD programlarının önemi ve her insanın menşé topraklarında normal hayatına devam edebilme hakkının önemi bir kez daha verilerle ortaya konulmaktadır. Ancak daha sonraki başlıklarda görüleceği üzere güvenlik konusu, ekonomik problemlerin bile önüne geçen ve hem entegrasyon hem GGD programlarının geleceğini etkileyebilecek bir dinamik olarak çalışmada ön plana çıkmaktadır.

Grafik 15 - Katılımcıların Türkiye'deki Gelecek Düşünceleri

Burada kalarak yeni ve mutlu bir hayata sahip olabileceğinizi umuyor musunuz?

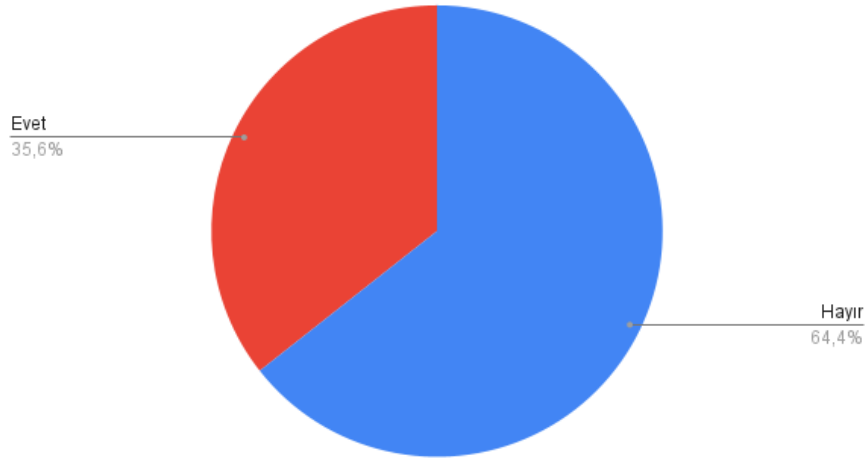
Gelecek planlarınız adına aşağıdakilerden hangisini tercih edersiniz?

Türkiye'deki olası gelecek planları ile yeni ve mutlu bir hayat düşüncesi hakkındaki soruya katılımcılar çoğunlukla evet demiştir. Bununla birlikte katılımcılar yorumlarında ise Türkiye'de sahip olunan, başta güvenlik ve iş imkanları gibi nedenleri belirtmişlerdir. Bu ve türevi tüm sorulara verilen cevaplarda da ön plana çıkan başlıklar, Suriye'deki güvenlik sorunu, iş imkanlarının olmaması ve sağlık sisteminin yetersizliği gibi başlıklar olmuştur. Yine çalışmada ortaya çıkan bir diğer faktör, Türkiye'de yaşama kararının diğer başlıklarda görüldüğü üzere ağırlıklı Türkiye'de bir düzen kurulmuş olması ve Avrupa'ya bir yolculuğun çok tehlikeli bir hal aldığı yorumları ile birlikte yanıt bulan olgulardandır.

Grafik 16 - Göç Yolculuğuna Çıkıştaki Düşünceler

Tekrar Suriye'ye döneceğinizi düşünerek mi göç ettiniz?

Bir gün döneceğinizi düşünerek mi yola çıktınız? sorusuna neden hayır yanıtı verildiği sorulduğunda Suriye'de iken yaşanan olayların son derece şiddetli ve travmatik olduğu yanıtı alınmıştır. Bir katılımcının ifadesi ile “*evimiz, babalarımızın toprağı ve hatta cennetimiz bile olsa, o olayları yaşayan hiç kimsenin arkasına bile bakmadan kaçmayı yeğlediği bir ortamdı*” şeklinde ifade edilen olayların, katılımcılar üzerindeki psikososyal boyutu ile halen etkili olduğu görölmektedir. Bu anlamda GGD programlarının, güvenlik ve garanti sunan bir düzlemin sağlanması ve bu durumun iyi bir tanıtımla GGD program adaylarına sunulması gerekliliği, önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Grafik 17 - Türkiye’de Güvende Hissetme Durumu ve Türk Halkı İle İlişkiler

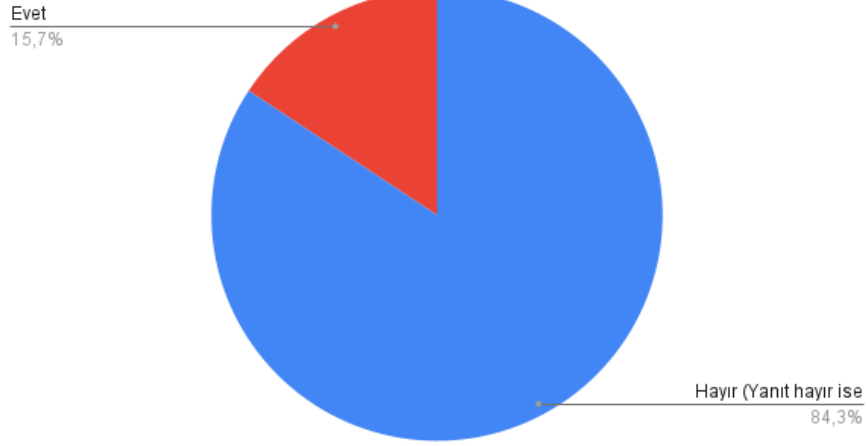
Yukarıdaki yanıtlarda da görüldüğü üzere, ağırlıklı olarak Suriye’den tekrar dönmek üzere çıkış yapıldığı ve Türkiye’de kısmen veya tamamen güvende hissedildiği düşüncesi yine güvenlik konusundaki endişelerin katılımcıların kararlarında ön planda olduğunun bir diğer göstergesi olarak ön plana çıkmaktadır. Yine bu boyutta, Türk halkı ile olan ilişkiler sorulduğunda ise katılımcılar çoğunlukla ortalama ve iyi çerçevede bulunan yanıtları vermişlerdir. Bu anlamda yanıtlarda “ne iyi ne kötü” yanıtı sıklıkla verilirken, bu yanıtı verme nedeni olarak, yine bir gelecek belirsizliğinin yarattığı duygu durumu içinde bulunulduğu ve şu an büyük bir problem olmadığı katılımcılar tarafından iletilmiştir. Bununla birlikte, bazı katılımcılar tarafından “var olan durumun her an iyiye ya da kötüye dönüşebileceği, bu yüzden ne iyi ne kötü yanıtı verdikleri” yorumu yapılmıştır.

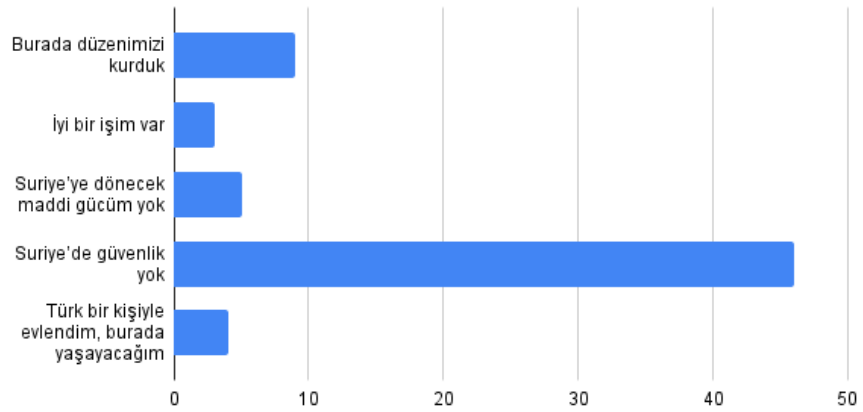
Yine katılımcıların büyük bir bölümü, kendilerine Türk halkı tarafından destek verildiği dile getirilmiştir.

Grafik 18 - Katılımcıların Geri Dönüş Kararı ve Etkenler

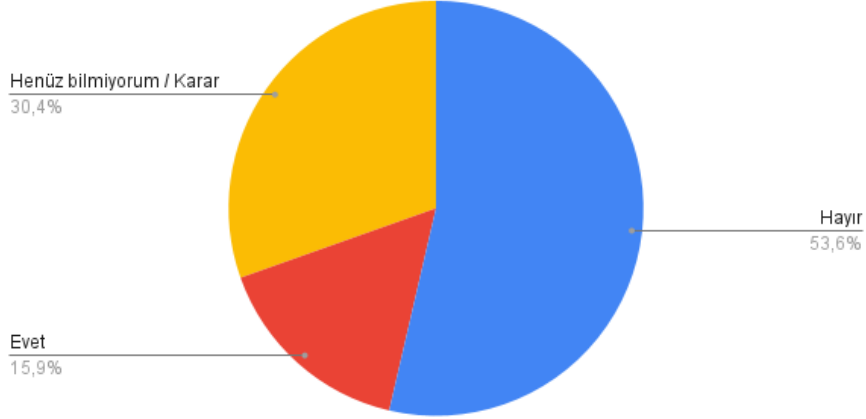
Suriye'ye geri dönmek istiyor musunuz?

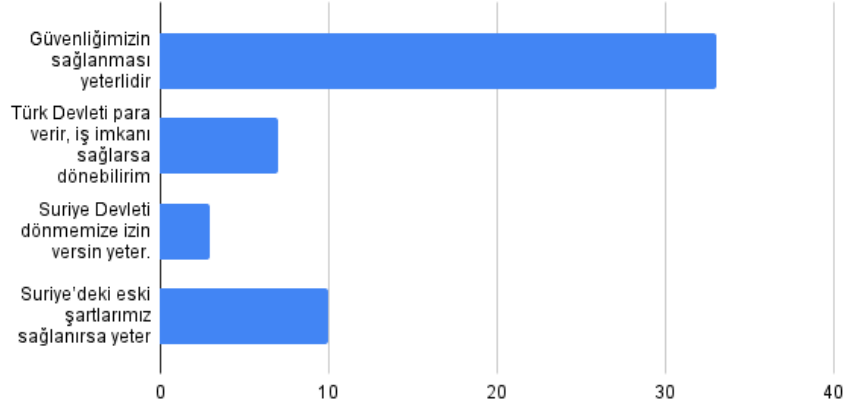
Neden Suriye'ye dönmeyi düşünmüyorsunuz?

Göç etme sebepleriniz ortadan kalkarsa geri dönmeyi düşünüyor musunuz?

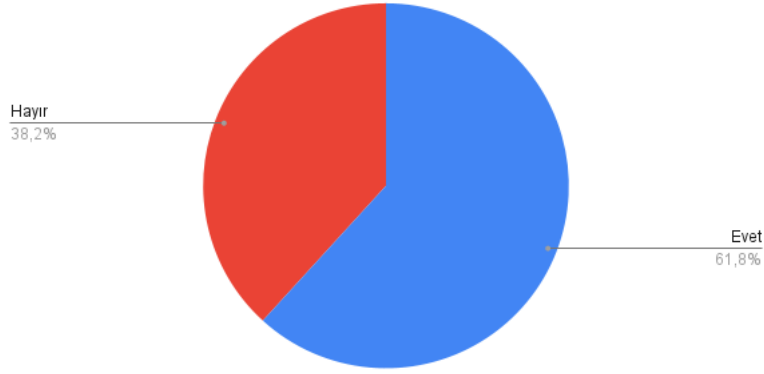
Hangi şartlar sağlanırsa Suriye'ye dönersiniz?

Katılımcıların geri dönüş hakkındaki düşünceleri ve bu düşüncelere etki eden faktörler göz önüne alındığında, geri dönmeme yolundaki irade ilk olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir gönüllü geri dönüş düşüncesi içinse, güvenlik başlığı yine açık ara ön plana çıkarken, ekonomik koşullar bir diğer önemli faktör olarak görünmektedir. Göç hareketinin üzerinden uzun bir zaman geçmiş olması ve Türkiye'de bir düzen kurulmuş olması görüşü, mülakatlar sırasında katılımcılar tarafından yanıtların yanında verilen açıklamalardan ortaya çıkan bir diğer boyutu meydana getirmektedir. Politika yapıcı ve uygulayıcı kurumların GGD planlamaları sırasında bu türden ayrıntıları dikkatli ve ayrıntılı bir biçimde inceleyerek programların içine dahil etmeleri gerektiği ortadadır.

Grafik 19 - Katılımcıların Göç İdaresi Başkanlığı Tarafından Uygulanan Uyum Eğitimlerine Katılım Oranları

Göç İdaresi tarafından uygulanan ve göçmenlere zorunlu tutulan Sosyal Uyum eğitimlerine katıldınız mı?

Uyum eğitimlerinin işleyiş ve bilgi seviyesine bakıldığında %60' ı geçen bir oranda evet yanıtı aldığı görülmektedir. Bu eğitim programları ile ilgili bilginin nereden edinildiği sorulduğunda ise genellikle bir sivil toplum kurumundan bilgi alındığı görülmektedir. Bu anlamda hem Göç İdaresi Başkanlığı'nın bu programların tanıtımı yönündeki çabalarını güçlendirmesi gerektiği, hem de STK'lar ile olan işbirliğinin ve STK'ların bu gibi başlıklarda bulunan önemli rolleri ortaya çıkmaktadır. Yine uyum eğitimlerinin içerikleri ile ilgili olarak genelde olumlu dönüşler alınmış ve içeriğin beğenildiği, katılımcılar tarafından iletilen bilgilerdendir. Uyum eğitimleri sonrası Türk halkıyla daha iyi anlaşılmaya başlanıldığı, kanun ve kuralların daha çok anlaşılıp benimsendiği, Türkçe öğrenmek gerektiği algısının oluştuğu yine katılımcılar tarafından aktarılmaktadır. Neden katılım sağlanamadığı sorulduğunda ise "haberim / bilgim yoktu" yanıtı ön plana çıkarken, az sayıda olsa da katılımcılar tarafından eğitimler hakkında olumsuz görüşler bildirilmiştir.

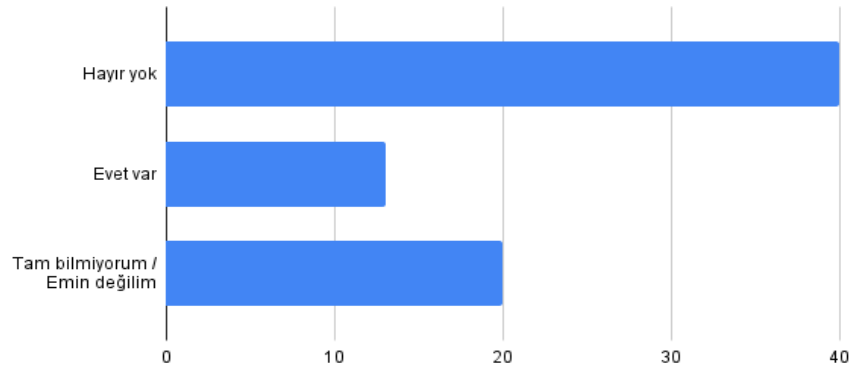
Grafik 20 - Katılımcıların Hizmetlere Bakışı

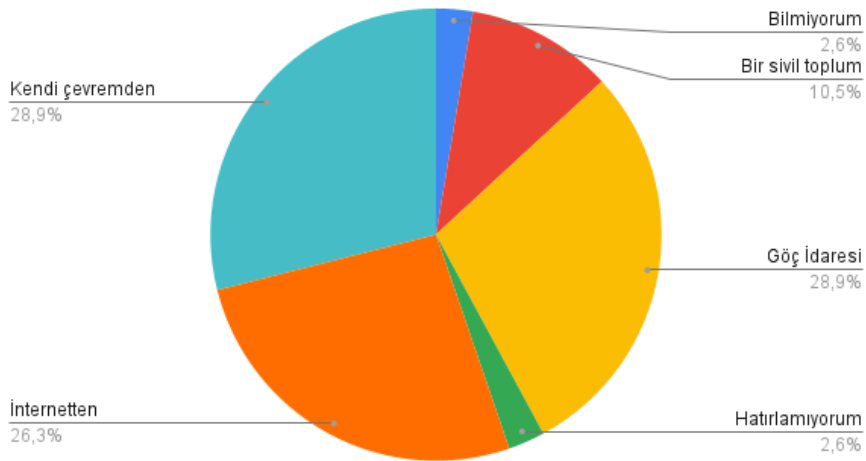
Geçici koruma rejimi altında Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve kurumları tarafından verilen hizmetler sorulduğunda katılımcılarının genel anlamda hizmetlerden memnun oldukları görülmektedir. Bu soruların devamında gelen “Türkiye’de geçici koruma kimliğine sahip Suriyeli birey olmayı nasıl tanımlarsınız?” ve “Türkiye’deki yaşantınızda nelerin farklı olmasını isterdiniz?” sorularına ise katılımcılar genel olarak olumsuz yorumlar içeren yanıtlar vermektedirler. Bu kapsamda verilen örneklerden bazıları “Geçici olmak istemiyoruz, yabancı, misafir, muhacir ve mülteci olarak tanımlanmak istemiyoruz, bir yere ait olamamak hissi taşıyoruz, zorla gönderilecek miyiz, geçim sıkıntısı çekiyoruz, çalışma ücretlerinde eşitlik istiyoruz, pek çok imkandan yararlanamıyoruz ve mahrumuz, çocuklarımız üniversitede okuyor ancak geleceklerinden emin değiliz, ev araba vs alamıyoruz, kalıcı işlerimiz olsun istiyoruz” minvalinde ilerlemektedir. Bununla birlikte, hiçbir beklentisi olmadığını söyleyerek, belirsizlik nedeniyle yaşanan bıkkınlık ve umursamazlık durumunu belirten katılımcılar da belirli bir oranı oluşturmaktadır. Bu sorulara verilen pozitif yanıtların ise yine “hiç olmazsa güvende ve hayatta olma” düşüncesi içinde verildiği gözlemlenmiştir. Çok az sayıda katılımcı ise (4 kişi) herhangi bir problem olmadığı ve mutlu bir hayatları bulunup, geleceğe dair endişe taşımadıkları bilgisini iletmişlerdir.

Grafik 21 - Katılımcılar ve Gönüllü Geri Dönüş Programları

Gönüllü Geri Dönüş Programları hakkında bilginiz var mı?

Bilginiz var ise bu bilgiyi nereden edindiniz?

Yürütülmesi planlanan gönüllü geri dönüş programları hakkında bilgi sahibi olunması sorusuna ağırlıklı olarak “bilgim yok” yanıtı verilmiştir. Bununla birlikte geri dönüş denildiğinde, bu konuyla ilgili katılımcıların çoğunun aklına ilk gelen terimlerin “zorla geri gönderme” veya “sınırdışı edilme” eylemleri olması, geri dönüşler üzerinde olumsuz bir bakış açısı bulunduğunu gösteren önemli bir olgudur. Yine benzer biçimde bilginin GİB ile aynı oranda çevreden veya internette edinildiği bilgisi, GGD planlamalarında hem ön tanıtım programlarının gerçekleştirilmesi, hem de tanıtımın güçlendirilmesi ve programların çekici olması anlamında çalışmaların güçlendirilmesi önem kazanmaktadır. Bu soruların hemen ardından gelen “Sizce gönüllü geri dönüş yapan kişiler neden dönüyor?” sorusuna ise ağırlıklı yanıt “Türkiye’deki geçim sıkıntısı ve gelecek belirsizliği” başta olmak üzere, “çocukların küçük olup Türkiye’de okula devam etmemeleri, burada kötü

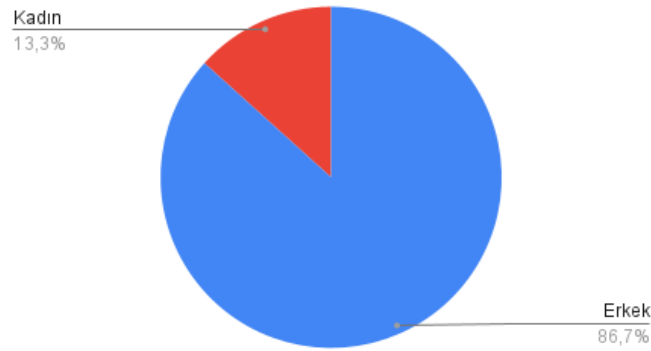
davranışlarla karşılaşılması, orada kalan mal, mülk vs nin korunması amacı, buradan daha iyi bir hayata sahip olma umudu, ailelerin orada kalması, zorla gönderiliyorlar ve genelde yaşlıların dönüş yapıyor olduğu” gibi yorumlar alınmıştır.

Suriye'ye Dönüş Yapmış Olan Sığınmacılar

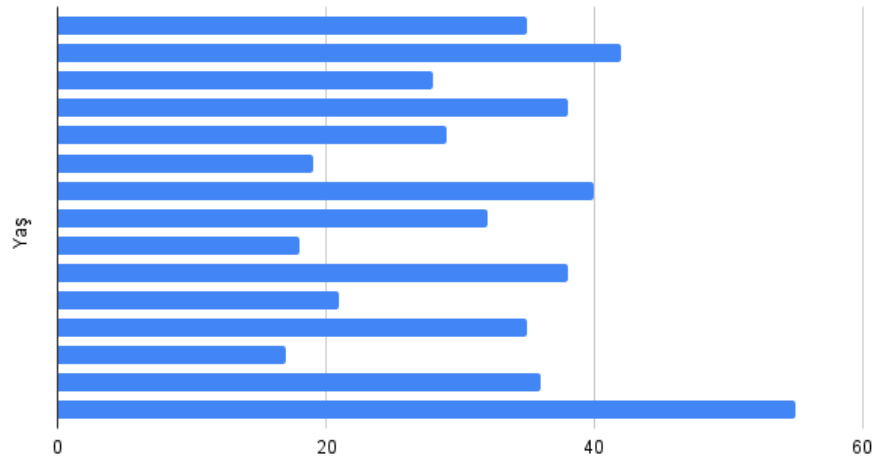
Bu bölüm Suriye'ye spontane bir biçimde (kendiliğinden) dönüş yapmış 15 kişi (ortalama 65-70 kişiyi temsilen) ile Suriye'nin farklı hareket bölgelerindeki evlerinde veya işyerlerinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların demografik yapıları grafiklerde aktarılmıştır.

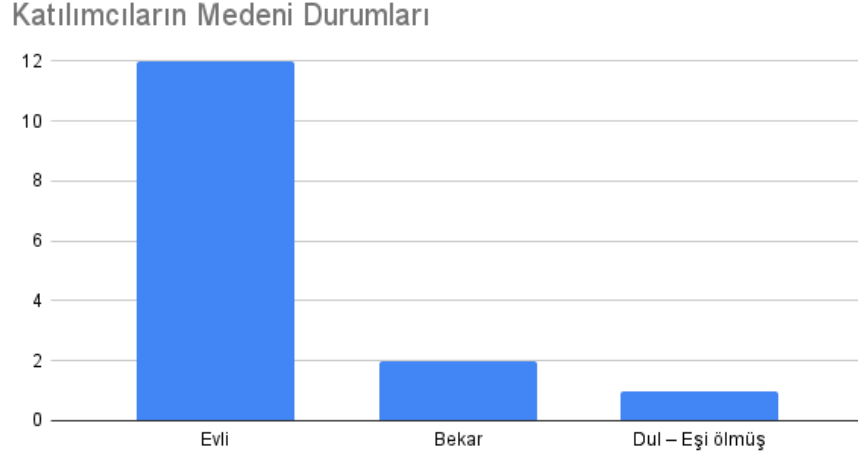
Grafik 22 - Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı, Yaş Aralıkları ve Medeni Durumları

Katılımcıların cinsiyetleri

Katılımcıların Yaşları

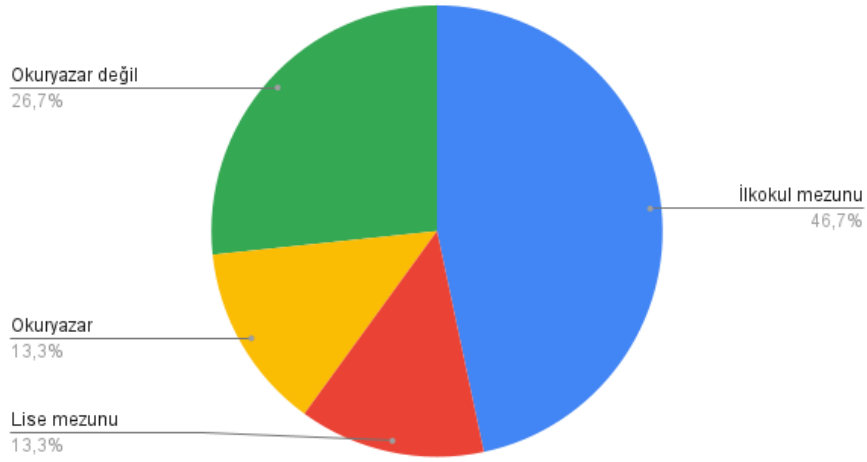

Katılımcıların cinsiyetlerinin 13 erkek ve 2 kadın katılımcıdan oluştuğu görülmektedir. katılımcıların yaş aralıkları ise 20 ile 40 arasında yoğunlaşmaktadır. Yine katılımcıların 12 si evli, 2 si bekar ve 1 kişide dul olarak kayıt edilmiştir.

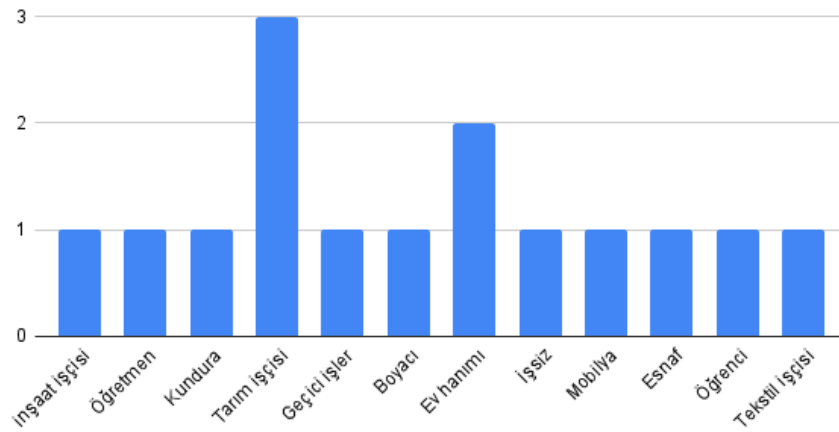

Grafik 23 - Katılımcıların Eğitim Durumu, Meslekleri ve Gelir Seviyeleri

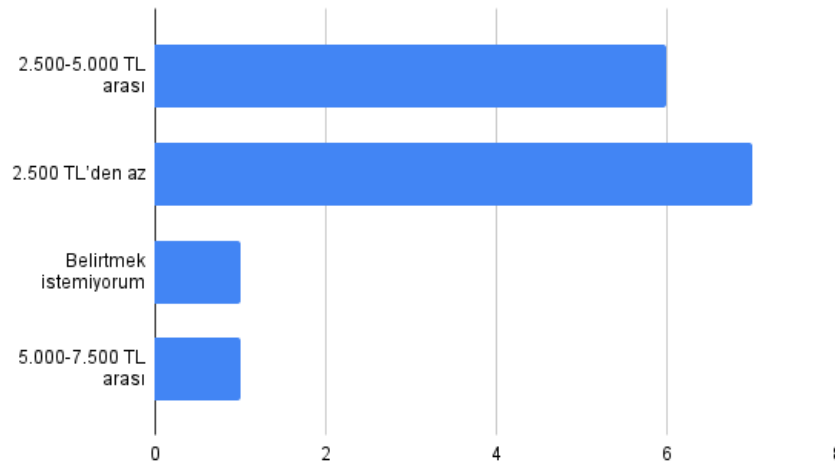
Eğitim Durumu

Katılımcıların Mesleği

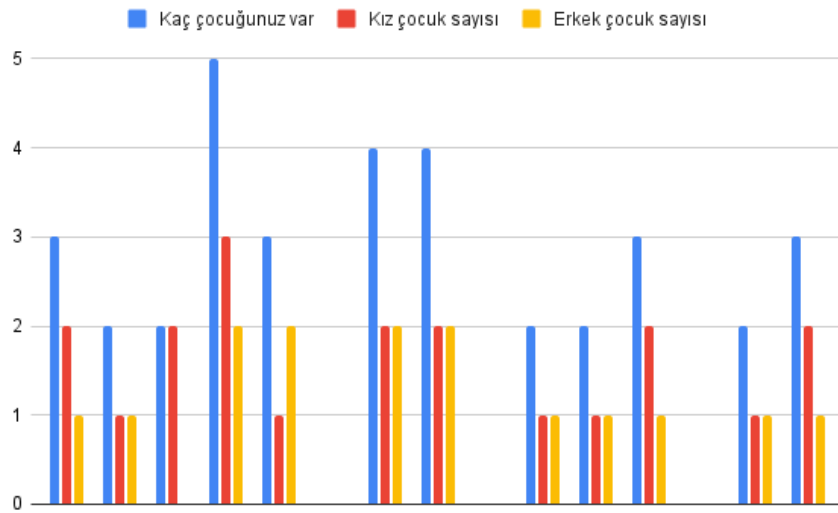
Haneye giren toplam aylık gelir

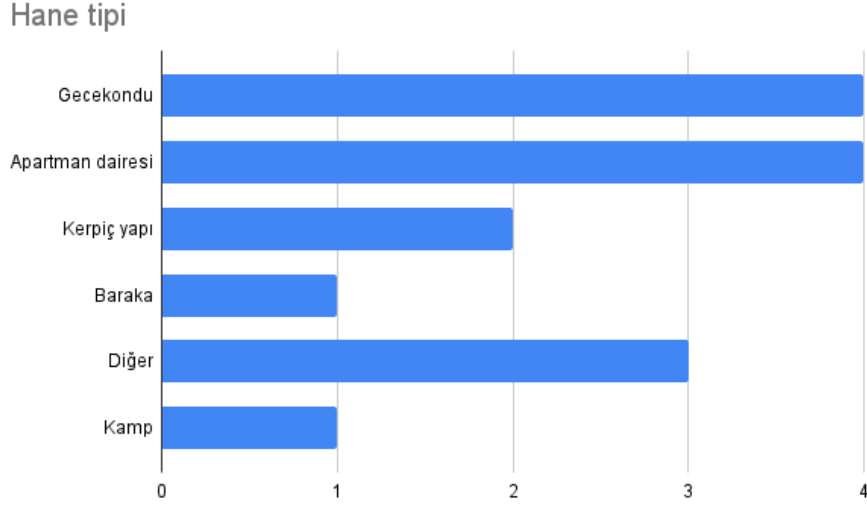

Grafiklere bakarak katılımcıların ağırlıklı olarak ilkokul mezunu oldukları görülmektedir. Yine meslekler bölümünde, farklı dallardaki işçilik mesleğinin ön plana çıktığı dikkati çekmektedir. Suriye'deki güvenli bölgelerde gerçekleştirilen saha araştırması boyunca toplulukların genellikle, tarım, inşaat, tekstil ve mobilya dallarında işçilik yapmakta oldukları gözlemi gerçekleştirilmiştir. Eğitim seviyesi ve Gelir düzeylerinin düşüklüğü, yine araştırma ekibi tarafından tespit edilen diğer olguları oluşturmaktadır. Suriye genelinde özellikle güvenli bölgelerinde beyaz yakalı mesleklerin çok fazla yer tutmadığı da gözlemlenmiştir.

Grafik 24 - Katılımcıların Aile Yapıları ve Hane Tipleri

Ailede yaşayan kişi sayısı / Aynı evde kaç aile yaşadığı bilgisi

Katılımcıların aile yapılarına bakıldığında aynı evde ağırlıklı olarak 1 er ailenin kaldığı görülmektedir. Çocuk sayılarına bakıldığında ise 12 kız ve 11 erkek çocuğun bulunduğu, bu çocuklarında aile başı 3-5 çocuk aralığında bulunduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların barındıkları hane tiplerine bakıldığında ise gecekondu ve apartman dairesi ön plana çıkmaktadır. Burada belirtilmesi gereken bir ayrıntı olarak apartmandan kastın Suriye’de bulunan 2 veya 3 katlı bahçeli yapılar adına yerel halk tarafından kullanılıyor oluşlarıdır.

Katılımcıların demografik yapıları bu şekilde oluşurken, dönüşlerin hiç birinin belirgin bir Gönüllü Geri Dönüş programı çerçevesinde gerçekleştirilmediği ve spontane bir biçimde (kendiliğinden) yapıldığını belirtmek gerekmektedir.

Bu çerçevede yapılan saha araştırması ve dönüş programları çerçevesinde Göç İdaresi Başkanlığına sınırdaki işlemlerinde destek veren Birleşmiş Milletler çalışanları ile yapılan görüşmelerde ve gerçekleştirilen saha araştırmasında bu spontane geri dönüşlerin genellikle:

- Aile birleşimi (ailenin yanına dönmek, aileyi Türkiye’ye getirememiş olmak veya aile ile birlikte 3.ülkeye geçiş yapamamış olmak gibi yan etmenlerle),
- Türkiye’deki sosyo ekonomik zorluklar,
- Türkiye’deki kimlik ve kayıt ile ilgili problemler,
- Suriye’de kalan mal ve mülklere sahip çıkmak,
- Suriye’deki ailenin / akrabaların yanında bulunma arzusu,

- Suriye'deki ailenin / akrabaların bakıma muhtaç hale düşmesi,
- Evlilik veya Cenaze (mirasa sahip çıkmak) gibi nedenler,
- Suriye'de iş imkanlarının olgunlaştığı düşüncesi
- Türkiye'deki gelecekte emin olamama durumu
- Son olarak az sayıda da olsa, Suriye'nin artık güvenli olduğu düşüncesi

gibi nedenlerin ön plana çıktığı bilgisi alınmıştır. Bununla birlikte yapılan dönüşlerin, ağırlıklı olarak İdlib ve çevresi eksenli olduğu yine Birleşmiş Milletler çalışanlarından alınan bilgiler arasındadır.

Tel Abyad'da bir yol levhası

Dönüş öncesinde Türkiye’de gerçekleşen yaşantı hakkında (barınma, istihdam, aile ve sosyal yaşam, eğitim, aidiyet duygusu konuları çerçevesinde) sorulan sorularda genel olarak Türkiye’deki imkanların çok iyi olduğu ancak sosyo ekonomik durumların ve Türkiye’deki geleceklerinin belirsiz olması gibi nedenlerin, Suriye’ye dönüş yapma noktasında karar aldırıcı olgular olduğu yanıtı, katılımcılar tarafından verilmiştir. Benzer şekilde Türkiye’nin göç ile ilgili beklentilerini karşılayıp karşılamadığı sorulduğunda ise katılımcılar yine ağırlıklı olarak, Türkiye’de kendilerine iyi bakıldığını belirterek, Türkiye’de yabancı olduklarını/hissettiklerini ve sosyo ekonomik problemleri, dönüş nedenleri sıralamasında ilk sebep olarak iletmektedir.

Katılımcılara bir gönüllü geri dönüş programlarından haberdar olup olmadıkları sorulduğunda ise, ağırlıklı olarak bu konu hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmadıkları yanıtını vermişlerdir. Yine Suriye’ye dönmeleri konusunda, herhangi bir kurumdan ve / veya ulusal, uluslararası bir STK’dan destek alındı mı, sorusuna da kendi imkanları ile geri döndükleri bilgisi alınmıştır.

Suriye’ye döndükten sonra zorlanılan konular sorulduğunda ise Suriye’de var olan genel belirsizlik durumu altında sosyo ekonomik zorluklar ile güvenlik problemleri ve bunun getirdiği gelecek endişesi gibi olgular ön plana çıkmaktadır. Türkiye’den döndükten sonra genel durumlarının ne olduğu sorulduğunda ise, yüzde 80 gibi bir oranla, belirsizlikler nedeniyle durumun kötüye gittiği düşüncesinin ağırlık kazandığı ve olumsuz bakış açılarının bulunduğu görülmektedir.

Suriye’ye dönüşten sonraki ekonomik çerçeve sorulduğunda, maddi olanaksızlıklar ve iş imkanlarının azlığı ile altyapı ve üstyapı problemleri, eğitim, sağlık ve kültürel alandaki kısıtlılık ve yoksunluklar katılımcılar tarafından iletilmiştir. Dönüşten sonraki psikolojik durum çerçevesi incelendiğinde ise gelecek endişesi ve belirsizliğin getirdiği stres ön planda yer alırken, ayrı bir çalışma altında incelenmesi gereken dönüş yapan çocukların durumu ile ilgili endişeler psikolojik durumun ana hatlarını oluşturmaktadır.

Bu noktada gerek sosyo ekonomik, gerekse psikolojik anlamda aileler ile birlikte dönüş yapan çocukların içinde bulunduğu durumun gerek planlanacak geri dönüş programları gerekse dönüş yapmış olanlar için gerçekleştirilecek planlamalarda dikkate alınması son derece önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira aileler çocukların bir kısmının Türkiye’de doğduğunu veya eğitim hayatlarının çoğunun orda gerçekleştiğini veya tamamen Türk kültürüne tabi biçimde yetişmiş olduklarını aktarmaktadır. Hayatın genel akışının devamı veya psikolojik boyutta kendilerinin bir biçimde idare ettiklerini, ancak çocukların bu noktada hem eğitim, hem de psikoloji boyutunda son derece zorlandıklarını aktaran katılımcılar, bu konuya ilgili destek çalışmalarının yapılması gerektiğini altını çizerek belirtmektedirler.

Sonuç bölümünde ele alınacağı üzere çocukların desteksiz bırakılmaları gerek Suriye’nin, gerekse Türkiye’nin güvenlik konusu başta olmak üzere geleceğini etkileyebilecek önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suriye toplumu tarafından geri dönenlerin nasıl karşılandığı sorusu ise kuvvetli aile bağlarının, akraba yakınlıklarının veya aşiret yapılarının pozitif yönlerinin görüldüğü bir biçimde yanıtlanmıştır. Katılımcılar genel olarak aile ve akrabaları tarafından destek gördüklerini iletirlerken, yalnız ailelerin veya kimsesiz kişilerin daha fazla zorlandıklarını aktarmışlardır. Yine bu çerçevede Suriye’de bulunan kültürel imkanların azlığı karşısında ise, genelde aile ve akraba çevreleri ile sosyalleşerek vakit geçirildiği belirtilmiştir. Yapılan spontane dönüş ve yeniden entegrasyon noktasında da ailenin ve akrabaların “her anlamda güçlü” bulunarak destek vermesinin önemi, katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır.

Dönüş yapan başkaları ile kıyas noktasında da, gerek bu güç, gerekse maddi boyut katılımcılar tarafından belirtilmektedir. Sonuç noktasında katılımcılar arasında aileniz ve / veya akrabalarınız güçlü ise veya maddi durumunuz iyiye, çok daha kolay dönüş ve yeniden entegrasyon gerçekleştirildiği inancı, belirgin olarak ön plana çıkmaktadır.

Dönüş yapıldıktan sonra genel durumun iyileştirilmesi noktasında ise maddi yardımlar ve iş imkanlarının geliştirilmesi başlıklarının ardından altyapı, eğitim ve sağlıkta yapılacak yardım ve desteklerin istekleri, katılımcılar tarafından iletilen başlıkları oluşturmaktadır.

Suriye'ye dönüş yapmış olan katılımcıların kısa ve uzun dönem planları sorulduğunda ise en çok alınan yanıt, şimdilik idare edildiği ancak belirsizlik ve yeni çatışmaların çıkma ihtimali nedeniyle oluşan endişelerin planlama yapma üzerindeki olumsuz etkisinin sürmesi durumudur. Böyle bir durumda yeni baştan bir göç hareketine girişmenin zorlukları ve ilk göç edilecek ülke tercihinin Türkiye olarak yanıtlanması, Türkiye'de bulunan politika yapıcıların özellikle dikkat etmesi gereken önemli bir hususu oluşturmaktadır. *“Bundan sonra hayatınızı Suriye'de sürdürebileceğinizi düşünüyor musunuz? Gitmeyi planlıyorsanız nereye ve neden?”* sorusunun yanıtı ise yine, çatışma çıkma ihtimali üzerinde şekillenmekte ve yanıtlardan çok azı Suriye'de kalıp hayatımı devam ettirmek istiyorum şeklinde verilmektedir. Bütün çalışmada görüldüğü üzere güvenlik konusu, Suriye araştırma sahasında da ön plana çıkan en önemli faktörü oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çalışanları, Suriyeli Kanaat Önderleri ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Gönüllü Geri Dönüş Programlarına Bakışı

Gönüllü geri dönüş imkanları saha araştırması kapsamında pilot iller ziyaret edilirken, çevre illerde bulunan Hatay ve Kilis gibi illerde de İl Göç İdaresi Müdürlükleri, sınır kapıları, geçici barınma merkezleri, kamplar ziyaret edilerek GGD program planlamaları ve genel durum hakkında bilgi edinilmiştir. Suriye’de ise şehir meclisleri, STK’lar ve kanaat önderleri ziyaret edilerek görüşmelerde bulunulmuştur.

Yapılan görüşmelerde ön plana çıkan ilk husus, özellikle sınır bölgelerinde GGD programlarının gerçekleştirilmesinin güçlüğü görüşünün, ortak bir kanı oluşudur. Bunun nedeni olarak bu bölgelerin, gönüllü geri dönüş yapılması planlanan bölgelere olan sosyo kültürel benzerlikleri ve bu benzerlikler nedeniyle kolayca iş bulunabilmesi, daha kolay adaptasyon imkanları ve gettoların oluşmuş olması gösterilmektedir. Bu bağlamda Suriyeli sığınmacılar, özellikle sınıra yakın olan bu illerde kendi dillerini kullanabilmekte, oluşan Suriyeli gettolarında daha rahat hissetmekte ve aynı biçimde daha kolay iş bulabilmektedirler. Tüm bu nedenlerle sınır illerindeki gönüllü geri dönüş programlarına olan ilgi, diğer yerlerden çok

daha düşük seviyede bulunmaktadır. Uzak illerden gerçekleşecek / gerçekleşen spontane gönüllü geri dönüşlerde ise yol ücretlerinin karşılanması gibi temel problemlerle karşılaşmaktadır.

Bununla birlikte gönüllü geri dönüş merkezlerinin aktif olduğu ve programlara hazırlık aşamalarının yavaş yavaş sürdüğü, gerçekleştirilen saha ziyaretlerinde görülmektedir. Özellikle 6 Şubat 2023 tarihinde olan deprem sebebiyle Suriyeli sığınmacılara verilen 6 aylık geçiş izinleri gibi uygulamaların çoğalmasının önemi GGD programları görüşülürken dile getirilmiştir. Bu izni alan kişilerin, diğer olguların üzerine psikolojik olarak “*acaba geri dönersek daha iyi mi olur?*” düşüncesine de sahip olmaya başladıkları ve bu yönde yükselen bir oranda denemeler gerçekleştirdikleri gözlemi aktarılmıştır. Yine bu bağlamda, bu girişimlerin nakit yardımları ile desteklenmesinin gönüllü geri dönüş denemelerini çoğaltarak hızlandıracağı görüşü de paylaşılmıştır.

Bu gelişmelerin yanı sıra, GGD çalışmalarının mutlaka hızlandırılması gerektiği ve hemen tüm barınma merkezleri ve kamplarda azami kapasitenin çok üzerinde bir yoğunluğun bulunduğu belirtilmektedir. 20-25 metrekare olarak tasarlanan yaşam alanlarında deprem ile birlikte bu yükün giderek artmakta olduğu da iletilmiştir. Ayrıca geri gönderme merkezlerindeki yoğunluğun barınma merkezlerine

yönlendiriliyor olmasının da başka sorunları yanında getirdiği ifade edilmiştir. Örnek olarak, Türkiye'ye düzensiz olarak giriş yapan bekar grupların yakalandıktan sonra, genelde ailelerin yaşamakta olduğu barınma merkezlerine yönlendirildikleri ve bu merkezlerde var olan düzenin alt üst olduğu örneği, barınma merkezlerinde verilmektedir. Bununla birlikte, halen Ortadoğu ve Afrika gibi diğer yerlerden de göç hareketlerinin devam etmekte olduğu, var olan kapasitenin aşıldığı dile getirilmektedir.

Barınma merkezleri ile ilgili basında dile getirilen bir iddaa ise barınma merkezlerinde izleme faaliyetlerini gerçekleştiren insan hakları gözlem kurumları veya BM çalışanlarının görevi bitince, sığınmacıları geri göndermek için bazı dokümanların zor kullanılarak imzalatıldığı veya sığınmacılara insan hakları ihlalleri gerçekleştirildiği ve bu anlamda insan hakları ihlalleri ile ilgili şikayet tutanaklarının kamp yönetimlerine gönderildiği iddiasıdır(T24, 2023).

Bu anlamda kamu kurumları ve uluslararası kurumlar arasındaki ilişki ve anlaşmalar yürütülürken, şeffaf, devletin egemenlik hakları göz önünde tutularak ve uluslararası hukuk kurallarına riayet edilerek yürütülmesi gerekliliğinin önemi ön plana çıkmaktadır.

Genel anlamda gönüllü geri dönüş programları ile alakalı bu çalışmanın başından itibaren, hem Türkiye’de, hem Suriye’de kaleme alınan olumsuz veya güçlendirilmesi gereken noktalarla ilgili görüşülen bir yetkili “*Evet, tüm bu yıllar boyunca Suriyeli sığınmacıların karnını doyurduk ancak kafa ve kalplerini, bize karşı sevgileriyle dolduramadık. Elbet yarın bir gün bir şekilde evlerine dönecekler, döndüklerinde umarım böyle küçük hatalar yüzünden bize düşman olmazlar*” şeklinde dile getirmiştir. Bu çerçevede gerek Türkiye’de, gerekse dönüş yapılması planlanan bölgelerdeki tüm işlemlerin, aynı politika, uygulama ve anlayış içinde sistematik bir biçimde yürütülmesi gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Bu bölgelerde yerel halkın Suriyeli sığınmacılara karşı tavrının depremin de etkisiyle giderek olumsuzlaştığı gözlemlenmiştir.

Gönüllü geri dönüş programlarının planlanması sırasında güncel gelişmeler dikkate alınarak bölgeyi bilen ve yerelde çalışan uzmanların fikir ve görüşlerinin planlamalara mutlaka dahil edilmesi gerekmektedir.

Bölgede gerçekleşen gerek sel, gerek deprem gibi doğal afetlerin, çalışanlar üzerindeki olumsuz etkileri de gözlemlenen bir diğer olguyu oluşturmaktadır. Bilindiği üzere göç ve uyum gibi olgular, yoğun, geniş ve çok çeşitli çalışmaları içinde barındırmaktadır. Keza yapılan psikososyal destek çalışmalarının travmatik yaşantı deneyimleyen göçmen üzerinde yoğunlaştığı gözlenmekle birlikte, psikososyal destek çalışmalarını yürüten saha personellerinde de 'şefkat yorgunluğu' olarak alanda bilinen, ikincil travmatik etkileri ve tükenmişlik belirtilerine yönelik sözel ve davranışsal geri bildirimler alınmıştır. Bu anlamda göç ana başlığı ile bağlı tüm olgular çalışılırken ve GGD programları uygulanırken,

kamu çalışanlarına yönelik ihtiyaç analizleri ve durum tespitleri yapılması önemli bir diğer faktörü oluşturmaktadır.

Suriye sahasında bulunan STK'ların ortak görüşü, başarılı bir GGD programı yürütülecek ise Türkiye'de yapılan uyum, entegrasyon ve yardım faaliyetlerinin bir geçiş aşaması yürütülerek azaltılması ve çalışmaların Suriye'de yoğunlaştırılması gerektiğidir. Görüşülen Suriye menşeli bir STK temsilcisi kendi bakış açısından var olan durum ve GGD program olasılıklarını *“..bu insanlara başından bu yana yardım edilerek hazıra ve tembelliğe alıştırıldılar. Belki en başta gerekliydi ancak şimdi durum farklı. Artık balık vermeyi bırakmalı ve Suriye denizinde tutulacak balıkların artırılıp, bu insanlara nasıl balık tutacaklarını öğretmek gerekir.”* şeklinde izah etmektedir. Sahada farklı alanlarda çalışan STK'lar ise hizmet alanlarına göre, bu çalışmanın önceki bölümlerde dile getirilen sağlık, güvenlik, eğitim gibi konulardaki eksiklikleri dile getirmektedirler. Bunun yanı sıra bölge bölge değişen uygulamalar nedeniyle kimi zaman programların aksaması, başka bölgelere kayması veya hiç gerçekleştirilememesi problemi de sahada çalışan STK'ların ilettikleri genel sorun başlıklarını oluşturmaktadır. Yine Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kurumların fonlama, planlama ve çalışmalarını eğer bir dönüş

programı olacaksa Suriye'ye yönlendirmeleri isteği, bu kurumlar tarafından ısrarla dile getirilmiştir. Yine Suriye'de çalışan STK'lar bölgelerde daha fazla güvenlik sağlanması ile, çalışmalarını tüm alanlara taşıyabileceklerini belirtmişlerdir.

Bu çerçevede Türkiye'nin küresel kamuoyuna karşı, bölgede yapmış olduğu çalışmalar ile gelecek planlamaları hakkında tanıtımlarını artırması ve güçlendirmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bölgede gerçekleştirilecek geniş çaplı bir gönüllü geri dönüş programının küresel kamuoyu tarafından da desteklenecek olmasının önemi, bu araştırmanın tüm başlıkları altında kendini göstermekte olan önemli bir olgudur.

Türkiye ve Suriye içinde görüşülen Suriyeli kanaat önderleri tarafından ilk dile getirilen konu gerek bayram ziyaretleri, gerek hareket bölgeleri ve Türkiye arasındaki iş ve ticaret hacim ve hareketinin artışı, gerekse ağır ve devamlı vakaların sağlık kontrolleri adına, farklı sınır kapılarından giriş çıkış yapabilmek isteklerini dile getirmişlerdir. Bu yönde geliştirilecek bir kontrollü giriş çıkış sisteminin ileride, GGD programları da dahil yoğunlaşacak insan trafiği anlamında da faydalı olacağı iletilmiştir.

Hareket bölgelerinde görüşülen kanaat önderleri tarafından dile getirilen bir diğer konu Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, İran İslam Cumhuriyeti ve Suriye Arap Cumhuriyeti arasında gerçekleşmekte olan yol haritası görüşmeleridir. Kanaat önderleri özellikle Esad yönetimi ile aralarında çok büyük bir uçurum açılmış olduğunu, Türkiye'de bulunan çoğu çocuk, genç akraba veya kardeşlerinin Suriye hükümeti için halen asker kaçağı sayıldığını, bunların hiç biri olmasa bile karşılıklı kan döküldüğünü ve düşmanlığın her şeyi perdelemekte olduğunu ifade etmektedirler.

Bu görüşmelerde ve bir GGD programı sırası ve sonrasında Suriye hükümetine karşı güvenlik ve haklarının tam olarak korunması gerektiğini iletirlerken; ÖSO veya HTŞ gibi grupların bu gelişmeleri nasıl karşılayacakları konusunda da, endişeli olduklarını belirtmişlerdir. Gönüllü geri dönüş programlarının Suriye'deki hareket bölgeleri için iyi olacağını vurgulayan kanaat önderleri, Esad yönetimi ile

anlaşılabilme olasılığı içinde, küresel boyutta çok fazla değişken ve handikap bulunmakta olup, bu seçeneğin yakın bir zamanda gelişme ihtimaline çok az şans vermektedirler. Bununla birlikte, raporun kaleme alındığı bu günlerde Beşşar Esad ve Suriye Arap Cumhuriyeti temsilcilerinin Arap Birliği Zirvesine davet edilmiş olduğu gerçeği, Suriye ve Suriyeliler ile ilgili küresel boyuttaki dinamiklerin şimdiden değişmekte olduğunun büyük bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi yetkililer tarafından ülkesine dönen Suriyeli sayısının 526 bin 932 kişi olduğu açıklanmıştır. Bu rakam bile Türkiye'nin içinde bulunduğu yükü ve gönüllü geri dönüş programlarının önemini ortaya koymaktadır.

Raporda en önemli bulgu olarak güvenlik konusu ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin hareket bölgelerindeki yönetim alanlarını çok parçalı biçimde oluşturması, bu parçalar arasındaki uygulama farklılıkları, pek çok kurumdan atanan idarecilerin farklı konularda tam bir işbirliği ve koordinasyon içinde bulunmaması, Suriye kanadında ise yine Türkiye kontrolü altında olduğu düşünülen / varsayılan farklı yerel meclisler ve askeri grupların varlığı ve bunların bölge bölge değişen farklı uygulamaları, geçici hükümet ve askeri gruplar arasında hiyerarşik bir bağlantının ve tam bir emir komuta zincirinin olmaması, bir yargı ve emniyet teşkilatının bulunmaması gibi olgular, Suriye düzleminde bakıldığında olumsuz başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güvenliğin küresel boyutunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Suriye ile ilgili 2254 sayılı kararının uygulanamaması, hareket bölgelerinin etrafının genelde

farklı terörist gruplarca sarılmış olması, Esad Yönetiminin ve yasadışı grupların farklı güçler tarafından destekleniyor olması, bu bölgelerde sıklıkla terör saldırılarının denenmesi/gerçekleştirilmesi, yerel halkta savaşın tekrar başlayacağı veya Esad yönetiminin Arap Birliği Zirvesine davet edilmesi gibi gelişmelerle ileride yalnız bırakılarak, Esad yönetiminin insafına kalacakları inancının halen çok güçlü bir boyutta varlığını sürdürmesi gibi başlıklar, gerek Türkiye’de, gerekse Suriye’de yapılan hemen tüm görüşmelerde ilk endişe kaynağı olan güvenlik başlıkları olarak görülmektedir.

Bütün bu çerçevede, hareket bölgelerinde ve Türkiye’de bulunan tüm Suriyelilerin, olumsuz gelişmelerin tümünde Türkiye’yi sorumlu tutabilecekleri ve bu düzlemde görece olma ihtimali, yalnızca GGD programları değil, bu bölgeleri ilgilendiren gerek insani, gerekse güvenlik boyutundaki bütün politikalarda mutlaka ele alınması gereken önemli bir boyutu ortaya çıkarmaktadır. Zira Türkiye’ye karşı öfkeli bir Suriyeli toplumun ortaya çıkışı ihtimali, bunca yıldır yoğun biçimde verilen tüm mücadele, emek ve harcamaların boşa gitmesi anlamına da gelmektedir.

Yine GGD programlarının geliştirilmesinde çok önemli bir başlığı oluşturan altyapı ve üstyapı çalışmaları ile ticaret, kalkınma ve yatırım hamlelerinin gerçekleştirilmesi, eğitim, sağlık, hukuk gibi temel başlıklarda yapılacak düzenleme ve iyileştirmelerin yerine getirilmesi ve tarım, sulama ve sanayi atılımı ile yeni iş imkanlarının bölgedeki hızlı nüfus artışının da gözden kaçırılmadan oluşturulması elzem başlıkları oluşturmaktadır. Özellikle eğitim başlığında, Türkiye ve Suriye’yi gelecek dönemde her anlamda etkileme ihtimali çok yüksek bulunan, Türkiye’de doğmuş/ büyümüş/ eğitim almış Suriyeli çocuk ve genç gönüllü geri dönüş adayları için başlı başına farklı programların gerçekleştirilmesi gerekliliği ortadadır. Çok sayıda terör örgütü ve radikal farklı grupların bulunduğu bir Suriye’de sahipsiz bırakılacak genç ve çocukların, ileri de yalnızca Türkiye’yi değil, bütün dünyayı tehdit eden yapılara dahil edilmeleri ihtimali, güncel gelişmeler eşliğinde işten bile görülmemektedir.

Bütün bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin gerek kendi coğrafyasında, gerek Suriye ve hareket bölgelerinde gerçekleştirmekte olduğu güvenlik ve insani boyuttaki çalışmalarını yumuşak güç çerçevesinde yeterince tanıtamaması ve Suriye konusunda küresel kamuoyu desteğini arkasına alması gerekliliği gerçeği, çalışma bulguları olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç politikalarının sürekli güncellenmesi ve bu bağlamda küresel kamuoyu oluşturulması sonucu, planlanacak GGD programlarına verilecek destek daha çok artacaktır. Bu sebeple temel yaşam standartlarını sağlayan ve insan haklarını güvence altına alacak olan bir gönüllü, güvenli ve onurlu dönüş programının gerçekleştirilmesinin önü açılmış olacaktır.

Kaynakça

Abatay, B. (2022, May 5). *Suriyeli sığınmacıları ülkelerine göndermek uluslararası hukuka göre mümkün mü?* BBC. Retrieved April 25, 2023, from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61331950>

Anadolu Ajansı. (2023, February 12). *Anadolu Ajansı*. Anadolu Ajansı. Retrieved April 25, 2023, from <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/aktuel/afet-bolgesinde-yagma-yapan-kisinin-kulagi-kesildi-iddiasi/1815362>

ECA. (2019). *Asylum, relocation and return of migrants: Time to step up action to address disparities between objectives and results*. Asylum, relocation and return of migrants: Time to step up action to address disparities between objectives and results. Retrieved April 27, 2023, from https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR19_24/SR_Migration_management_EN.pdf

Euronews. (2020, February 28). *Türkiye dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke*. Euronews. Retrieved April 25, 2023, from <https://tr.euronews.com/2020/02/28/dunyada-en-fazla-multeciye-ev-sahipligi-yapan-ulke-turkiye-ilk-10-da-avrupa-sadece-almanya>

GİB. “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler.” *Göç İdaresi*, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>. Accessed 22 May 2023.

GİB. (2023). *Yeniden Yerleştirme ve Gönüllü Geri Dönüş Daire Başkanlığı Görevleri*. Göç İdaresi. Retrieved April 25, 2023, from <https://www.goc.gov.tr/yeniden-yerlestirme-ve-gonullu-geri-donus-daire-baskani>

GİB. (2020, September 3). *Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması İş Birliği Protokolü İmza Töreni*. Göç İdaresi. Retrieved April 25, 2023, from <https://www.goc.gov.tr/ulusal-destekli-gonullu-geri-donus-mekanizmasi-is-birligi-protokolu-imza-toreni>

HandbookGermany. (2023). *Voluntary return*. Handbook Germany. Retrieved April 27, 2023, from <https://handbookgermany.de/en/voluntary-return>

Independent. (2021, January 2). *Resulayn'da sebze pazarında bombalı saldırı: 2 çocuk öldü, 4 sivil yaralandı*. Independent Türkçe. Retrieved April 28, 2023, from <https://www.indyturk.com/node/294436/d%C3%BCnya/resulaynda-sebze-pazar%C4%B1nda-bombal%C4%B1-sald%C4%B1r%C4%B1-2-%C3%A7ocuk-%C3%B6ld%C3%BC-4-sivil-yaraland%C4%B1>

IOM. (n.d.). *Destekli, Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon | IOM Türkiye*. IOM Türkiye. Retrieved April 25, 2023, from <https://turkiye.iom.int/tr/destekli-gonullu-geri-donus-ve-yeniden-entegrasyon>

Korç, S. (2022). *GEÇİCİ KORUMA STATÜSÜNDEKİ SURİYELİLERİN GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ: ANKARA ALTINDAĞ ÖRNEĞİ*.

Hacettepe.edu.tr.

<http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/27179/Ge%C3%A7ici%20Koruma%20Stat%C3%BCs%C3%BCndeki%20Suriyelilerin%20G%C3%B6n%C3%BCll%C3%BC%20Geri%20D%C3%B6n%C3%BC%20C5%9Fe%20%C4%Boli%C5%9Fkin%20G%C3%B6r%C5%9Fmelerinin%20%C4%B0n>

Küçük, F. (2020). *FIRAT KALKANI VE ZEYTİN DALI HAREKÂTININ ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN MEŞRULUĞU* Yüksek Lisans Tezi Fethiye KÜÇÜK. Akademik Arşiv Sistemi. Retrieved April 28, 2023, from

<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/73134/638756.pdf?sequence=1>

MSF. (2023). *Doctors without borders*. Doctors without borders | The Practical Guide to Humanitarian Law. Retrieved April 26, 2023, from

<https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/repatriation/>

Özdemir, E. (2017, Mayıs). Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Algıları. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(1), 115-135.

Sözcü. (2022, April 21). 'Suriyelilerin Türkiye'ye faturası 50 değil 250 milyar' - Son dakika haberleri - Sözcü. Sözcü Gazetesi. Retrieved April 25, 2023, from

<https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/suriyelilerin-turkiyeye-faturasi-50-deg-il-250-milyar-7087192/>

TRT. (2023, March 15). *Suriye'deki iç savaş 12. yılını geride bıraktı - Son Dakika*

Haberleri. TRT Haber. Retrieved April 28, 2023, from

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/suriyedeki-ic-savas-12-yilini-geride-bir-akti-753159.html>

T24, 22 May 2023, T24. "Gaziantep Geri Gönderme Merkezinin denetleme raporu:

Kötü muamelede bulunan personel var." T24, 22 May 2023,

<https://t24.com.tr/yazarlar/tolga-sardan-buyutec/gaziantep-geri-gonderme-merkezinin-denetleme-raporu-kotu-muamelede-bulunan-personel-var,40115>.

Accessed 24 May 2023.

Turan, İ. (2017, February 13). *Türkiye son tahlilde Esad ile anlaşabilir*. Dünya Gazetesi.

Retrieved April 25, 2023, from

<https://www.dunya.com/kose-yazisi/turkiye-son-tahlilde-esad-ile-anlasabilir/349721>

UNHCR. (n.d.). *Koruma - UNHCR Türkiye*. UNHCR. Retrieved April 25, 2023, from

<https://www.unhcr.org/tr/koruma>

UNHCR. (n.d.). *Türkiye'deki Mülteciler ve Sığınmacılar - UNHCR Türkiye*. UNHCR.

Retrieved April 25, 2023, from

<https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar>

UNHCR. (n.d.). *UNHCR Global Appeal 2018-2019 - full report*. UNHCR. Retrieved April 25, 2023, from

<https://www.unhcr.org/media/unhcr-global-appeal-2018-2019-full-report>

UNHCR. (1996). *Home*. UNHCR. Retrieved April 25, 2023, from

<https://www.unhcr.org/media/handbook-voluntary-repatriation-international-protection>

Polat, Ayşe. "Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama." *DergiPark*, 31 12 2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbd/issue/74726/1227335>. Accessed 22 May 2023.

White Helmets. (2014). *Beyaz Kasklılar'ı Destekleyin*. Retrieved April 30, 2023, from <https://www.whitehelmets.org/tr/>

Yeni Şafak. (2016, January 8). *YPG 'güvenli bölgeye' ilerliyor*. Yeni Şafak. Retrieved April 28, 2023, from

<https://www.yenisafak.com/dunya/ypg-guvenli-bolgeye-ilerliyor-2383735>

ZIRF. (2023). *Voluntary Return and Reintegration Programmes*. Returning from Germany. Retrieved April 27, 2023, from

<https://www.returningfromgermany.de/en/programmes/>

HAGED.ORG